

NAGY NIKOLETT*

Erőszak és szexualitás a börtön falain belül

Bevezetés

2014 nyarán találkoztam egy esettel, amelyben két fogvatartott megverte és szexuálisan is bántalmazta harmadik társukat, aki sérüléseibe belehalt. Ekkor kezdett el érdekelni ez a terület, hiszen számomra érthetetlennek tűnt, hogy egy állami intézményben, szigorú szabályok között ilyen eset megtörténhet. Véleményem szerint a börtön szubkultúrájában megjelenő erőszak a társadalom problémái közé tartozik, arra megoldást kell találni. E megoldást a jognak kell nyújtania, hiszen a jog eszközei által kerültek a fogvatartottak a büntetés-végrehajtási intézetekbe, melynek nem célja az erőszak. Kutatásom során célom volt ezen agresszív és szexuális cselekmények okait vizsgálni, valamint a probléma megoldására javaslatokat tenni.

Vizsgálódásom során arra jutottam, hogy a szexuális kapcsolatok egy része erőszakon alapul, a hierarchiában betöltött pozíció része, míg más kapcsolatok konszenzuális alapon jönnek létre. A dolgozat felépítése is ezt követi. A börtönszocializációval és hierarchiával kezdődik, hogy érthetőbbé váljon az erőszak oka, majd ezt követi az erőszakon alapuló szexuális kapcsolatok vizsgálata, illetve a konszenzuális kapcsolatok a férfi börtönökben. A nők közötti szexuális kapcsolatokat is megjelenítettem a dolgozatban. Mivel Magyarországon nagyon szűk körű a fogvatartottak közötti szexualitással foglalkozó szakirodalom, így a dolgozatban szükségesnek ítéltam a nemzetközi helyzet leírását.

I. Börtönszocializáció, börtönhierarchia

A téma komplex megértéséhez szükséges látni, hogyan épül fel a fogvatartottak közötti belső rend, továbbá lényeges annak megismerése, hogy a börtönben újonnan érkező fogvatartottnak milyen asszimilációs folyamaton kell keresztülmennie. Ebben a fejezetben tehát a folyamatot és a hierarchiát fogom ismertetni.

* Szegedi Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Kar

1. Börtönszocializáció

A fogvatartottak, hogy jobban el tudják viselni a börtönkörnyezetet csoportokba tömörülnek, amelyek sajátos érték-és normarendszerrel, státusz-és szerephierarchiával bírnak. „A börtönszocializáció az a folyamat, amelynek keretében az egyének beépülnek a csoportokba és elsajátítják az informális szabályokat. Később ezek az értékek képezik a fogvatartott értékrendjét.”¹ A szubkultúrához való alkalmazkodás következményeként a fogvatartott érték-és normarendszere megváltozik, és ezek fogják később a viselkedését befolyásolni.² A társadalomban az értékek nem úgy jelennek meg, mint ahogyan a börtön szubkultúrájában. Ennek példájára említeném, miszerint a börtönben a becsületesség nem azt jelenti, hogy valaki nem követ el bűncselekményt, hanem azt, hogy nem árulja el a társait, illetve azok szabályszegő magatartását.³ A szubkultúra az egyéneket összetartja, kialakítja a közös nyelvet, a gondolkodásmódot, a viselkedést, azonban erősödik a bűnözői énkép is.⁴ Tehát megállapítható, hogy ez a szocializációs folyamat a reintegráció ellen hat, amely a büntetés-végrehajtás egyik célja.⁵

Ahhoz, hogy jobban megérthető legyen a börtönszocializáció, ismertetem azokat az értékeket, amelyeknek szerepe van a folyamatban. *Boros-Csetneky* szerzőpáros idézi *Harbordt* megállapításait,⁶ aki leírja az értékeket, amelyek a következők: az összetartozás és szolidaritás, a hatalom és függetlenség, a nyugalom, a férfiasság, a rabtárs kímélése, a lojalitás, az individualitás és személyiség. *Harbordt* szerint a szolidaritás bizonyos esetekben kizárja a felügyelettel való kommunikációt, és célja annak megakadályozása, hogy a szubkultúra értékeibe belássonak a fogvatartottakon kívül mások. A hatalom és függetlenség alapvetően meghatározza azt, hogy a fogvatartott társak fölé emelkedjen az egyén, és ezzel kivívja magának a nagyobb függetlenséget. A nyugalom, a rabtárs kímélése azért fontos, hogy a fogvatartottak ne veszítsék el a fejüket, ne reagáljanak erőszakosan, ne keltsenek felesleges feszültséget, és így ne adjanak alkalmat a felügyeletnek a beavatkozásra. A férfiasság, mint érték és viselkedés jelenik meg. Ez azt jelenti, hogy a fogvatartott megőrzi méltóságát és nem futamodik meg, ha őt vagy barátait támadás éri. A lojalitás azt takarja, hogy valaki betartja a normákat, illetve segít rabtársainak. Az individualitás az az érték, hogy valaki rendelkezik valamilyen átlagtól eltérő tulajdonsággal.⁷

2. Börtönhierarchia

Ahhoz, hogy érthető legyen az erőszakos cselekmények miértje, szükséges kitérni a börtönben kialakuló sajátos informális rendszerre és hierarchiára. Ennek keretében három hierarchiát mutatok be.

¹ BOROS JÁNOS – CSETNEKY LÁSZLÓ: *Börtönpszichológia*. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2000. 89. p.

² Uo. 53. p.

³ Uo. 89–90. pp.

⁴ Uo. 61. p.

⁵ 2013. évi CCXL. törvény 1.§ (2) bekezdés a, pont.

⁶ HARBORDT, S.: *Subkulturdes Kerkers*. Stuttgart, 1967.

⁷ BOROS – CSETNEKY 2000, 60–61. pp.

A börtön hivatalos szervezete mögött – amely szervezetet maguk a börtön szabályok adják, valamint a felügyelet – meghúzódik egy informális szervezet, amelyet a „bentlakók társadalmaként” ismerhetünk. E rendszereknek a célja sokszor éppen ellentétes, azonban egy közös, hogy ezek tartják fenn az intézet működését.

Az informális szervezet fogalmát a börtönpszichológia megfogalmazza: „Az elítéltek informális struktúrája a hivatalosan működő, szabályokban rögzített intézeti élet mögött illegálisan működő, az ellenőrzés alól kibújó, öntörvényűen motivált attitűdök és interakciók összessége. Funkciója a kollektív védelem biztosítása a totális intézet dependens helyzetbe hozó, személyiségromló hatásai ellen egy másodlagos (rejtett) szabadságot, az önbecsülést és az önállóságot viszonylagosan megőrző interakciós tér fenntartásával.”⁸ Az informális struktúrában kialakul egy hierarchikus rendszer.⁹ A *Boros-Csetneky* szerzőpáros bemutatott például egy visszaeső által ismertetett hierarchiát, mint „szerinte a hierarchia csúcsától az aljáig létező szerepek együttesét:

- menők (főlényesek, tájékozottak)
- gorillák (a menők velük tartják sakkban az alattvalókat)
- ragadozó-húsevők (befelé beszélők, büszkék, szilárdak, vakmerők és mindenkitől függetlenek)
- fenegyerekek (állandóan agresszívek, kötözködők)
- kvák-kvákok (jószerűek, buták)
- csicskák (melankólikus jellemű szolgálkúek)
- gerinctelen puhatestűek (fűt-fát ígérgető, hazudozó egositák)
- köcsögök (női jellemmel és mozgással rendelkező homoszexuálisok)
- gernyákok (mindent eltipró karrieristák, dicsekvők)
- vamzerek (elvtelen, jellemtelen besúgók)¹⁰

A börtönhierarchiában elfoglalt helyet az erőszak határozza meg, valamint egyéb tényezők is, így az intelligencia, az elkövetett bűncselekmény súlya, a börtöntapasztalat és a börtönszocializáltság.¹¹

A börtönben uralkodó szubkultúra engedi az erőszak alkalmazását, sőt, maga a kultúra és a hierarchia is erőszakos alapokon épül fel. A szubkultúrán belüli erőszak – mely megengedett – sokszor nem is kerül a felügyelet tudomására.¹² Akik erősebbek, magasabb státuszba kerülnek, de a státusz megszerzése után is számíthatnak támadásra. Minél magasabban helyezkedik el az egyén a hierarchiában, annál nagyobb a hatalma és a függetlensége. Könnyebb a kizsákmányolás és a javakból való részesedés, valamint ez a szerep lehetővé teszi a társak irányítását, és ez által könnyebb a börtön környezetét elviselni.¹³ A magas státusz lehetővé teszi a szexuális erőszak alkalmazását is. Az alacsonyabb státuszú fogvatartott kötelessége túrni a fentebb lévő személy viselkedését, szol-

⁸ Uo. 122. p.

⁹ Uo. 128. p.

¹⁰ Uo. 131. p.

¹¹ Uo. 146. p.

¹² LABONCZ ERIKA: *Az agresszió kezelése a totálisan zárt börtönökben*. Börtönügyi szemle 2007/1. 49. p.

¹³ Uo. 52. p.

gálni a magasabb státuszút. Ezekért cserébe az alacsony státuszú fogvatartottat a magasabb státuszú megvédi, és időnként jutalomban is részesülhet.¹⁴

Solt Ágnes, Antal Szilvia és Serfőző Lili 2010 májusától 2011 decemberéig kutatást végeztek,¹⁵ amely alapján az alábbi hierarchiát állapították meg fentről lefelé haladva:

- nagyhalak
- zárkafőnökök
- katonák
- játékosok
- alkalmazkodók
- meghunyászkodók
- elnyomottak, bántalmazottak

A hierarchiát befolyásoló tényezők a kutatás alapján a következők: a fizikai előny a legfontosabb tényező, majd azt követi az intellektuális kapacitás, amely alatt nem feltétlenül az iskolai végzettséget kell érteni. Ide tartozik a megfelelő alkalmazkodáshoz szükséges tudás, a szokások többéves ismerete. A börtöntapasztalat is kiemelten fontos. A harmadik legjelentősebb tényező a kapcsolati tőke. Az utolsó tényező az anyagi helyzet, ami kismértékben van hatással a fogvatartott börtönbeli státuszára.

A kutatás azt a megállapítást is tette, hogy a felügyelettel való viszony, a családdal való kapcsolattartás és a szexuális beállítottság, a gyógyszerekhez való hozzáférés, valamint az elkövetett bűncselekmény súlya nincs hatással a börtönhierarchiában elfoglalt helyre. Fontos kiemelni azonban azt a kivételt, amikor a bűncselekmény súlya is értékelésre kerül, miképp a nemi erőszakot elkövetők, valamint a gyermekek elleni erőszakos bűncselekmény elkövetői nem szerepelnek a hierarchia felső részén. Ez viszont szemben áll a korábban bemutatott hierarchiával, hiszen ott meghatározó tényező volt az elkövetett bűncselekmény súlya. Utalni szeretnék továbbá arra, amit már a korábban említettem, hogy a hierarchia élén álló személy szexuális erőszakot alkalmazhat, viszont az a személy, aki ilyen bűncselekmény elkövetéséért kerül a börtönbe, a most tárgyalt kutatás alapján nem kerülhet a hierarchia élére.

A két kutatás megállapítása szemben áll egymással az erőszakos szexuális bűncselekményt elkövetők megítélése tekintetében. Számomra érthetetlennek tűnő, hogy valaki megtehet egy olyan, szintén bűncselekménynek minősülő erőszakos szexuális cselekményt, amivel fenntartja a rendben betöltött felsőbb pozícióját – sőt e pozíció ad lehetőséget az elkövetésre – és ez másként ítélik meg, mivel azt a börtön falain belül követte el, míg egy olyan személy, aki a hasonló bűncselekményt a börtönön kívül követte el, már nem tölthet be magasabb pozíciót. Ennek megértése véleményem szerint a *Boros-Csetneky* szerzőpáros által említett megállapítás fogadható el igaznak, hiszen épp a dominanciát és a hatalmat tükrözi egy ilyen erőszakos szexuális cselekmény elkövetése.

¹⁴ BOROS-CSETNEKY 2000, 147. p.

¹⁵ SOLT ÁGNES: *A fogvatartotti szubkultúra és a totális intézmények belső rendje*. Belügyi Szemle 2012/7-8. 8–5. pp.

A *Solt-féle* kutatás továbbá rámutatott arra is, hogy a legjellemzőbb a felnőtt férfiak közötti hierarchikus viszony. Kirajzolódik alá-fölérendeltség a fiataloknál is, de ott nincsenek szélsőséges státuszok a hierarchia élén vagy annak alján. A nőknél a hierarchikus viszony nem jellemző, maximum két-három szerep különíthető el.¹⁶

Solt Ágnes egy másik kutatásában rámutatott továbbá arra is, hogy a börtönben pozitívumként szolgál, ha a túlélést segítő javakkal, tulajdonságokkal rendelkezik valaki, és negatívan ítéltetik meg, ha valaki érzelmes, esetleg kötődést alakít ki. Ezt a börtön sajátos „erőkultuszának” nevezhetjük, amely természetesen kapcsolatban áll a rabhierarchiával is.¹⁷

A következőkben *Fiáth Titanilla* által megállapítottakat mutatom be, aki szerint „a rabhierarchiában betöltött pozíció szinte soha nem egyértelmű”,¹⁸

A szerző ismét utal az elkövetett bűncselekmény súlyára, mint a tekintélyt meghatározó tényezőre. A voksomat szintén ezen álláspont mellett teszem le. Elképzelhetetlennek tartom ugyanis, hogy ne lenne szerepe az elkövetett bűncselekménynek egy olyan rendszerben, ahová azért kerülnek a személyek, mert olyan súlyos jogsértést követtek el, amelyért szabadságelvonás jár.

A szerző a művében meghatározó tényezőként veszi számba, hogy milyen az anyagi helyzete a fogvatartottnak, hiszen, ha a család már nem tudja támogatni, akkor könnyen lecsúszhat a hierarchiában.¹⁹ Ugyancsak osztom a szerző véleményét, ugyanis, egy ilyen zárt rendszerben – ahol az egyén meg van fosztva a javaktól – az a személy, aki rendelkezik az átlagosnál több „élvezeti cikkel”,²⁰ ki tudja vívni a többiek alázatát.

A hierarchiában a magasabb pozíció betöltésében jelentősége van a fizikai erőnek is, azonban olykor maga a testi megjelenés elegendő ahhoz, hogy elismerésre tegyen szert egy fogvatartott.²¹ A gyengébb mentális képességekkel rendelkező, nagydarab fogvatartottakat az intelligensebb „menők” „katonaként” használják fel. Ebben szintén visszatükröződik a már korábban ismertetett hierarchia,²² hiszen ott is megjelent már a katonaszerep. A tekintély növelésében játszhat szerepet, vagy a virtuális védelem lehetőségét veti fel, ha valaki a társai előtt elmeséli, hogy kiket ismer, akár kint, akár bent a börtönben. Ezzel megmutatja, hogy milyen kapcsolati tőkével rendelkezik és így esetleg nagyobb tekintélyre is szert tud tenni.²³

Az ismertetett hierarchiák alapján már árnyaltabb képet kaphatunk a fogvatartottak között kialakult rendszerről. Ennek tudatában könnyebben megérthetőek a szexuális cselekmények – főleg az erőszakos cselekmények – és a szexuális kapcsolatok, így ezek részletesebb ismertetésével folytatnám.

¹⁶ Uo. 9–11. pp.

¹⁷ SOLT ÁGNES: *Agresszió a fogvatartottak körében: okok és következmények. Problémás fogvatartottakkal készült mélyinterjúk tartalomelemzése*. Börtönügyi Szemle 2010/1. 32. p.

¹⁸ FIÁTH TITANILLA: *Börtönkönyv. Kulturális antropológia a rácsok mögött*. Háttér Kiadó, Budapest, 2012. 16. p.

¹⁹ Uo. 17–18. pp.

²⁰ Például cigi, csoki, kávé, öblítő.

²¹ FIÁTH 2012, 19. p.

²² BOROS – CSETNEKY: *A visszaeső betörő által ismertetett hierarchia*.

²³ FIÁTH 2012, 20–21. pp.

II. Agresszió és szexualitás

Ebben a fejezetben ismertetésre kerül az agresszió és a szexualitás kapcsolata mind a férfi mind a női fogvatartottak között. A dolgozatban egyrészt a pszichológia által meghatározott agresszió fogalmát vettem alapul, miszerint „agresszióknak nevezünk minden olyan szándékos cselekvést, amelynek indítéka, hogy – nyílt vagy szimbolikus formában – valakinek vagy valaminek kárt, sérelmet vagy fájdalmat okozzon.”²⁴ Másrészt szexuális cselekmény alatt a Btk. értelmező rendelkezésében definiált szexuális cselekmény értendő, miként „szexuális cselekmény: a közösülés és minden súlyosan szeméremsertő cselekmény, amely a nemi vágy felkeltésére, fenntartására vagy kielégítésére alkalmas, vagy arra irányul.”²⁵

„A demokratikus jogelvek és jogállamiság megköveteli, hogy a szabadságvesztés végrehajtása humánus, oktató-nevelő, a társadalomba visszavezető jellegű legyen. Ezzel szemben a gyanús halálesetek utalnak arra, hogy Magyarország börtöneiben elterjedt az erőszak a fogvatartottak között, ami ellen a jogállami ellenőrzés részeként a lehető leghatározottabb fellépés szükséges.”²⁶ A fogvatartottak közötti szexuális kapcsolatok nem megengedettek a börtön falain belül. A konszenzuson alapuló cselekményeket a büntetés-végrehajtási intézetek házirendje tiltja, továbbá az erőszakon vagy a kényszerítésen alapulókat a magyar Büntető Törvénykönyv rendeli büntetni.²⁷

Fontosnak tartom tisztázni e fejezetben, hogy kiket értünk lesbikus, meleg, biszexuális, transznemű (továbbiakban LMBT) fogvatartottak alatt. E fogalmak meghatározására az UNODC 2009-ben megjelent kézikönyvében²⁸ meghatározottak szolgálnak alapul. A kézikönyv alapján *szexuális irányultság* alatt értendő valamely egyén képessége mély érzelemre, vonzalomra és szexuális vágyra, továbbá intim és szexuális kapcsolatokra a másik, és vagy saját neméhez tartozó egyénnel vagy egyénnel. A kiadvány megfogalmazása szerint a *nemi identitás* valamely egyén mélyen belül érzett és egyénileg megélt neme, amely vagy összhangban áll vagy nem a születéskori nemével, beleértve a test egyéni érzékelését (mely járhat a testi megjelenés, funkciók módosításával, orvosi, sebészi vagy más értelemben, feltéve, ha az önelhatározásból történt) és a nemiség más kifejeződését, ideértve a ruházkodást, a beszédet és modort. A kézikönyv leírja, hogy a *meleg* kifejezés valamennyi azonos nemű szexuális beállítottságú egyénre vonatkozik, noha férfiakra használatos. A *leszbikus* kifejezés azonos nemű szexuális beállítottságú nőkre értendő. A *biszexuális* kifejezés olyan egyénekre irányadó, akik mind a saját, mind az ellenkező nemű egyénnel kapcsolatban vonzalmat éreznek, és szexuális érdeklődést mutatnak. A *transznemű* egy általános kifejezés különböző egyénekre, viselkedésekre és csoportokra, melyek magukba foglalják – általánosságban, de nem mindig – a normális nemi (férfi és női) szerepektől, születéskori nemtől, valamint a társadalom által hagyományosan tartott nemi szerepektől eltérő hajlamokat. Ez egy átfo-

²⁴ RANSCHBURG JENŐ: *Félelem, harag, agresszió*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1978. 90. p.

²⁵ 2012. évi C törvény 459.§ (1) bekezdés 27. pont.

²⁶ PAJCSICSNÉ CSÖRÉ ERIKA: *Országgyűlési Biztosi Tájékoztató a magyarországi büntetés-végrehajtásban tapasztaltokról*. 2009. 3. p.

²⁷ 2012. évi C. törvény XIX. fejezete.

²⁸ UNODC: *Handbook on Prisoners with Special Needs*. United Nations, New York, 2009.

gó kifejezés a nemi identitások és tapasztalatok széles skálájára: értendő alatta a nőből férfi-, férfiből nő transzszexuálisok, a transzvesztiták

A kézikönyv szerint ez a kifejezés például magában foglalja

- azokat, akik orvosi kezelésnek vetik alá magukat, hogy összhangba hozzák a fizikai megjelenésüket a belül érzett nemi hovatartozásukkal, vagy
- azokat, akik nemi identitásuknak megfelelően, azzal összhangban élnek, orvosi kezelés nélkül, valamint
- azokat is, akik orvosi kezelésnek vetik alá magukat, hogy nemet változtassanak, ezzel összhangba hozva a fizikai megjelenésüket a belsőleg érzett nemi identitásukkal.²⁹

1. Az börtönbeli agresszióról általában

A következőkben tárgyaltakat a férfi fogvatartottakra kell irányadónak tekinteni, hiszen a női fogvatartottnál teljesen más az erőszak és a szexualitás megjelenése, amelyet a dolgozat egy későbbi részében fogok részletesen bemutatni.

A fogvatartotti konfliktusok közül a leggyakrabban fizikai és lelki bántalmazással járnak. Ennek oka többek között a közös élettér, mivel a frusztrációjuk levezetésének színterén is együtt foglalnak helyet. Ezen túlmenően az agresszivitást növeli a zsúfolt környezet, így gyakrabban előfordulnak a börtönön belüli, egymás sérelmére elkövetett agresszív cselekmények.³⁰

Amikor egy új fogvatartott lép be a közösségbe, a társai minden mozdulatára figyelnek, és ezek alapján fogják megítélni azt, miként is viszonyuljanak hozzá. Előfordul, hogy tettelegesség nélkül is el tudják dönteni a zárkában betöltött pozíciót. A zárkába lépéskor meginduló folyamatok egyértelmű motívuma az erőszak és a dominancia.³¹ A tapasztaltabb fogvatartottak tanácsolják az újonnan érkezőknek, hogy akkor is álljanak ki verekedni, ha látható, hogy veszíteni fognak. Ennek magyarázata, hogy aki nem áll ki az fél, és a félelem nem férfias, így a fogvatartott megbecsülése csökken.³²

„Egy totálisan zárt intézetben az egyének meg vannak fosztva a heteroszexuális kapcsolatoktól.”³³ Ezt a megfosztottságot kompenzálni próbálják a fogvatartottak azáltal, hogy homoszexuális kapcsolatra lépnek társaikkal, amelyhez gyakran agresszivitás is társul, amelynek célja a másik személy megalázása, a „köcsög” megalázása, és az ő hierarchiában elfoglalt helyének kijelölése.³⁴

A „köcsög” szónak több értelmezése van, így jelenti a „homoszexuális kapcsolatban a női szerepű férfit.”³⁵ Valamint azt, aki szexuális szolgáltatásokat nyújt, illetve akit sze-

²⁹ UNODC 2009, 103. p.

³⁰ HOMONYIKNÉ BERTHA LAURA: *Az agresszivitás és az agresszió csökkentése. Rehabilitációs programok az antiszociális bűnelkövető fiatalok körében.* Börtönügyi Szemle 2007/ 1. 37. p.

³¹ FLIEGAUF GERGELY – RÁNKI SÁRA: *Fogva tartott gondolatok.* L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2007. 24. p.

³² FIÁTH 2012, 95. p.

³³ BOROS-CSETNEKY 2000, 53. p.

³⁴ Uo. 143. p.

³⁵ SZABÓ EDINA: *A magyar börtönszlang szótára.* Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2008. 138. p.

xuális kihasználtnak.³⁶ A „köcsög” szó egyértelműen arra utal, hogy a fogvatartott erőszakos homoszexuális cselekmények áldozata.³⁷ A férfiakban megkérdőjeleződik saját férfiasságuk, amikor homoszexuális kapcsolatokba belekényszerítették, belecsábították vagy megfizettek érte. Ezek a benti környezetben kitudódhatnak és mind a felügyelet, mind a fogvatartott társak is megjegyzéseket tesznek, amelyek következményeként az egyén énképe lerombolódhat.³⁸

Fliegauf szerint a szexuális jellegű cselekmények megszégyenítik az elkövetőt és az áldozatát is.³⁹ Véleményem azonban, hogy az elkövetőt nem szégyeníti meg, hiszen ő a hierarchia magas fokán helyezkedik el, és mint azt már korábban említettem, éppen ez a helyzet adja meg számára a lehetőséget, hogy ilyen cselekményeket elkövessen, és a tekintélye nem csökkenhet. Azonban azzal egyetértek, hogy az áldozatot megszégyeníti, akinek ennek következtében a börtönbeli megítélése kedvezőtlenül alakulhat. *Fliegauf* szerint „a börtönbeli kínzások és erőszakos homoszexuális aktusok nagy része a tekintélynek való engedelmesség következménye.”⁴⁰ Álláspontom azonban, hogy nem csak a tekintélynek való engedelmesség, hanem a fizikai bántalmazások következménye is.

Ezek az erőszakos cselekmények éjszaka történnek leginkább, hiszen a zárkaajtók zárva vannak, így nyugodtan tudják a fogvatartottak bonyolítani a társak bántalmazását, valamint ehhez hozzájárul, hogy nincsenek szigorú napirendi pontok, így a felügyelet sem annyira aktív.⁴¹ „A vécék és zuhanyzók a fogvatartottak közötti erőszak és szexuális abúzus immanens színterei.”⁴² Ez a „Bebukottak”⁴³ című filmben is látható, hiszen ott is a mellékhelyiségben történik a szexuális cselekmény.

Fontosnak tartom még itt kiemelni, hogy amikor valakit megerőszakol, vagy arra kényszerít egy fogvatartott, hogy őt más módon elégítse ki, akkor az erőszakolót nem tartják homoszexuálisnak, hanem csak azt, aki az erőszakos cselekmény áldozata. A férfiak az alkalmi homoszexuális kapcsolatokat igyekeznek tagadni.⁴⁴ Véleményem szerint egy erőszakos cselekmény esetén éppen az ítéltetik meg „homoszexuálisként”, aki erőszakkal vagy kényszerítéssel veszi rá a társát, hogy őt szexuálisan elégítse ki. Ebben a helyzetben ugyanis az áldozatnak szinte nincs választása, vagy megteszi önszántából, amit követelnek tőle – természetesen fenyegetés hatására – vagy bántalmazással kényszerítik. Álláspontom szerint a szubkultúra nem engedné meg azt, hogy a hierarchiában magasán álló személyt, egy ilyen cselekmény miatt homoszexuálisnak címkézzék. Továbbá ezeket a cselekményeket a fogvatartottak az óriási szexuális vágyukra alapozzák,⁴⁵ tehát véleményem szerint felmentik magukat ezzel az indokkal a „homoszexualitás” vádjá alól.

³⁶ FLIEGAUF – RÁNKI 2007, 58. p.

³⁷ Uo. 24. p.

³⁸ BOROS - CSETNEKY 2000, 124–125. pp.

³⁹ FLIEGAUF GERGELY: *Fiatalkorú fogvatartottak a börtönben: Kognitív és kriminálpszichológiai megfontolások*. Belügyi Szemle 2014/2. 49. p.

⁴⁰ FLIEGAUF – RÁNKI 2007, 17. p.

⁴¹ Uo. 119. p.

⁴² Uo. 80. p.

⁴³ 1985, rendezte: Mész András

⁴⁴ FIÁTH 2012, 112. p.

⁴⁵ Uo. 118. p.

Lényeges megemlíteni, hogy az, aki feladja társait az erőszakos szexuális cselekmények miatt, „vamzerré” (besúgóvá)⁴⁶ válik, hiszen a felügyelethez kell fordulnia segítségért. Ezzel viszont saját identitásából is veszít.⁴⁷ Ennek ellenére vannak, akik a felügyelethez fordulnak. „A jelentések sokszor nyomás, kényszer alatt született cselekményeket dokumentálnak, erre utalnak többek között a megtett, majd visszavont feljelentések és vallomások.”⁴⁸

Az erőszakos cselekményekhez kapcsolódik a protective pairing jelenség, amelyet az amerikai szakirodalomban úgy írnak le, miként egy fogvatartott erőszakkal veszi rá a másikat az úgynevezett „börtönfeleséget”, hogy védelemért cserébe ténylegesen töltsen be a feleség szerepét, azaz nyújtson szexuális szolgáltatásokat és e mellett lássa el a „háztartás körüli” munkákat. Ebben az esetben kényszerítik a fogvatartottat arra, hogy női ruhákba járjon, nőként viselkedjen, ezáltal a többi fogvatartott is nőként determinálja őket, és később ezek a „börtönfeleségek” – sorsukba beletörődve – már erőszak alkalmazása nélkül is ellátják ezt a szerepet. *Fiáth* vizsgálata során egy esetben találkozott ehhez hasonló jelenséggel, ahol megjelent, hogy egy férfit kényszerítettek szexuális cselekményre, majd később – azért, hogy ne kényszerítsék – önként ment bele a szexuális szolgáltatások nyújtásába. A hierarchiában magasabb szinten áll – az alacsonyok között – az a személy, aki önként vállalja a szexuális cselekményeket, mint azt, akit kényszerítenek.⁴⁹

A börtönbeli homoszexualitás kérdéskörével Magyarországon már 1987-ben foglalkozott Szalma Eszter, aki megállapította, hogy a probléma súlyos és az elítéltek nagy számát érinti.⁵⁰

Magyarországon nincs statisztikailag számszerűsítve, hogy évente hány feljelentés indul a büntetés-végrehajtási intézetekből erőszakos szexuális cselekmények miatt. Egy büntetés-végrehajtási ügyész engem úgy tájékoztatott, hogy minden rendkívüli eseményről értesíteni kell a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságát, és mivel egy ilyen történet rendkívülinek minősül, így az értesítések alapján számszerűsíteni lehetne az eseteket. Az alapvető jogok biztosának jelentésében található, hogy „a személyi állomány egyik tagjának megítélése szerint a fogvatartottak közötti agresszió mértéke változó, azok gyakorisága heti három és havi egy alkalom között lehet. A fogvatartottak többsége a bántalmazásokat nem jelzi, vagyis a tényleges bántalmazások száma feltehetőleg lényegesen meghaladja a bizonyított és lezárt ügyeket.” A jelentésben szerepel továbbá, hogy a Somogy Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetben „szexuális erőszakkal az elmúlt 3 évben egyetlen alkalommal találkoztak, és a fogvatartott jelezte az esetet.”⁵¹

A dolgozat további részében külön mutatom be a férfi fiatalkorúak közötti viszonyokat, majd külön a férfiak közötti konszenzuson alapuló kapcsolatokat és végül a fogvatartott nők közötti kapcsolatokat.

⁴⁶ SZABÓ EDINA 2008, 234. p.

⁴⁷ FLIEGAUF-RÁNKI 2007, 58. p.

⁴⁸ SOLT ÁGNES 2010, 24. p.

⁴⁹ FIÁTH 2012, 116. p.

⁵⁰ SZALMA ESZTER: *Adalékok a homoszexualitás problémájához*. Módszertani füzetek 1987/2. 44. p.

⁵¹ Alapvető Jogok Biztosának jelentése az AJB-3865/2016. számú ügyben 14–15. pp.

2. Fiatalok közötti szexuális viszony

2.1. A szexuális kapcsolatok bemutatása

Először szeretném bemutatni, hogy a fiatalok között hogyan alakulnak a szexuális kapcsolatok, majd e rész végén két jogesetet fogok ismertetni.

A fiataloknál kiemelkedő a mások elnyomása, a gyengékkal szembeni erőfitogtatás, valamint a konfliktusaikat is inkább erőszakkal rendezik, mint békés eszközök útján.⁵²

Marczi Csaba 2006-ban folytatott vizsgálatokat a Szirmabesenyői Fiatalok Regionális Büntetés-végrehajtási Intézetében, ahol interjút készített több fogvatartottal is. Az interjú egy alanya teljesen természetesnek véli az agressziót, hiszen „csak az erősek maradnak fenn”. A büntetés-végrehajtási intézetekben jelenleg az „erősebb van felül” elv érvényesül a fogvatartottak között.⁵³ Egy másik fiatalok kifejté, hogy a börtönbe kerülése után sokat kellett verekedni, de később már csak kisebb balhék voltak. Egy harmadik ismét beszámol arról, hogy a börtönbe történő befogadása után nem volt ritka, hogy megtámadták. A fiatalok döntő többsége elmondta, hogy a befogadás után atrocitások érték őket. Az interjú készítőjének kérdésére úgy nyilatkoztak, hogy a fiatalok sokkal agresszívbabak a felnőtt korú fogvatartottaknál, náluk az agresszió célja a teljes fizikai „megsemmisítés”, ha pedig ez nem vezetne eredményre, akkor a megszegyenyítés és a megalázás. A kutatást végző megállapította, hogy az agresszív viselkedés a börtön falain belül a fiatalok körében eszköz arra, hogy elérjék céljaikat: „ha agresszív vagy, mindened van.” Vannak, akik számára a „menő”⁵⁴ a példa arra, hogy agresszióval mi mindent el lehet érni, így a „menő” távozása után ők lesznek a menők, azonban a távozó „menő” helyére sokan pályáznak, így az agresszió folyamatosan fenntartott.⁵⁵

„A fiatalok jellemző tulajdonsága, hogy magatartásukat nem a kognitív kontroll, hanem az érzelmek irányítják.” A fiatalok agresszivitásuknak köszönhetően könnyen alkalmazkodnak a szubkultúrába, melynek egyik fontos vezérelve az erőszak.⁵⁶ Az ilyen típusú alkalmazkodás fő elve a túlélés.⁵⁷

A fiatalok esetében, ha új személy érkezik a zárkába, akkor az első eldöntendő dolog, hogy milyen státuszt fog betölteni a hierarchiában. Rendszerint ez úgy történik, hogy valaki verekedésre hívja fel az újonnan érkezőt, aki ha veszít, vagy „csicska”⁵⁸ lesz vagy „köcsög”. Ha viszont győz, akkor újra kihívják, és addig kell küzdenie, amíg nem veszít, vagy mindenki ellen nem nyer. A hierarchiában azok fölé helyezkedik, akiket legyőzött, nekik parancsot adhat, kizsákmányolhatja őket.⁵⁹

„Ismert börtönjelenség, hogy egyes fiatalok fogvatartottak a bebörtönzés idején nem rendelkeznek szexuális tapasztalatokkal, ugyanakkor a szexuális vágy és a frusztrá-

⁵² SOLT ÁGNES 2012, 17. p.

⁵³ MARCZI CSABA: *A fogvatartottak agresszív tendenciái a Szirmabesenyői Fiatalok Regionális Büntetés-végrehajtási Intézetében*. Börtönügyi Szemle 2008/1. 42. p.

⁵⁴ A fogvatartottak vezetőjüknek fogadják el (Szabó 2008, 157. p.)

⁵⁵ MARCZI 2008, 43-45.p.

⁵⁶ BOROS – CSETNEKY 2000, 91. p.

⁵⁷ FLIEGAUF 2014, 43. p.

⁵⁸ „A hierarchiában a legalsó fokon lévő, zárkatársa(i) kiszolgáltatására kényszerített, megalázott személy” (SZABÓ 2008, 82. p.)

⁵⁹ BOROS CSETNEKY 2000, 147. p.

ló bezártság egyidejű jelenléte vezethet a börtönben időnként előforduló fiatalkorú homoszexuális erőszakhoz.”⁶⁰

A fiatalokkal foglalkozó tanulmányokban és kutatásokban megjelenik, hogy a fiatalok és a fiatal felnőttek között számottevő az erőszakos szexuális cselekmények száma. A *Boros-Csetneky* szerzőpáros is kijelenti, hogy a fiataloknál gyakoribb a szexuális erőszak,⁶¹ valamint *Fliegauf* is, hogy „a börtönbeli erőszakos szexuális cselekmények a fiatalok és a fiatal felnőttek között gyakori.”⁶²

Fontosnak tartom, miként az ombudsman is rámutatott, „hogy a fogvatartottak csak a nagy létszámú fiatalok büntetés-végrehajtási intézeteiben (Tökölön és Szirmabesenyőn) követnek el súlyos, erőszakos cselekményeket egymás sérelmére, Pécsen és Kecskeméten nem történt ilyen eset. A fogvatartottak egymással szembeni agresszióját az államnak minden lehetséges eszközzel meg kell akadályoznia. A fiatalok fogvatartottak speciális helyzetének megfelelő jogaik érvényesülését így a kis létszámú intézetben, egy-két-három fős zárkában való elhelyezés biztosítja.”⁶³ Engem úgy tájékoztatott egy ügyész Kecskeméten, hogy büntetőeljárás folyik egy olyan ügyben, ahol alapos a gyanú, hogy szexuális kényszerítést követtek el fiatalok, de bírósági tárgyalásra még nem került sor. Ennek alapján arra a következtetésre jutottam, hogy esetenként elhelyezéstől függetlenül előfordulhatnak ilyen jellegű cselekmények, hiszen abban az említett kecskeméti ügyben 3 fős zárkában voltak elhelyezve a fogvatartottak.

2.2. Jogesetek bemutatása a témához kapcsolódóan

A továbbiakban két esetet mutatok be, amelyek alátámasztják az agresszivitás, a szexualitás és a hierarchia kapcsán leírtakat.

Az első általam bemutatott jogeset⁶⁴ 2011-ben Székesfehérváron történt, előzetes le tartóztatásukat töltő fiatalok között.

Először is fontosnak tartom megjelölni, hogy milyen testalkatú és életkorú volt a sértett a bűncselekmény elkövetésének idején, valamint a terheltekre vonatkozó adatokat is, ezzel alátámasztva, miszerint ilyen bűncselekmények esetén kiemelten fontos a testalkat.

A bűncselekmény elkövetésekor a sértett 16 éves volt. A magassága kb. 163 cm, a testsúlya 50-55 kg. Az I. r. vádlottal kevéssel múlt 18 éves és kb. 172 cm magas, 60-65 kg súlyú volt. A II. r. vádlott a 17. életévét betöltötte, testmagassága kb. 178 cm, a súlya 56 kg volt. A III. r. vádlott 15 éves elmúlt, magassága kb. 160-162 cm, a súlya 58-60 kg lehetett.

Az érintettek négyfős zárkában voltak elhelyezve. Egy nap a vádlottak elhatározták, hogy erőszakot alkalmaznak a sértettel szemben, hogy neki vágyukat kielégítést nyerjen. Megkérdezték a sértettet, hogy hajlandó-e neki vágyukat kielégíteni, majd a nemleges választ követően felmásztak a sértett emeletes ágyára, ahol lefoglalták és megkötözték, illetve bántalmazták is, valamint kilátásba helyezték, hogy akkor engedik el, ha hajlandó őket kézzel kielégíteni. A bántalmazás hatására a sértett eleget tett a vádlottak kérésének. Annak érdekében, hogy a vádlottak cselekményét a felügyelet ne vegye észre, a mosdó ajtaját

⁶⁰ PINTYE RÉKA et al: *Fiatalok fogvatartottak önismertetének és kommunikációjának fejlesztése*. 2010. 29. p.

⁶¹ Uo. 105. p.

⁶² FLIEGAUF-RÁNKI 2007, 43.p.

⁶³ Uo.

⁶⁴ Székesfehérvári Törvényszék, 10. Fk.369/2011/21. sz. (forrás: www.birosag.hu)

kinyitották, így a zárkába történő belátás lehetőségét megakadályozták. Később ismét bántalmazták a sértett, aki a bántalmazás hatására orálishan elégítette ki a vádlottakat.

A következő nap, I. r. vádlott felszólította a sértettet, hogy hasaljon az asztalra, aki ennek nem tett eleget, ezért az I. r. vádlott ütlegetni kezdte a sértett fejét. A sértett a fájdalom miatt a bántalmazója kérését teljesítette, és nadrágját letolva az asztalra feküdt. I. r. vádlott merev hímvesszőjére zacskót húzott, melyet testápolóval bekent és a sértett végbélnyílásába hatolt. Kb. egy hét után II. r. vádlott ugyanerre a cselekményre kényszerítette a sértettet.

Pár nap múlva a vádlottak ismét felszólították a sértettet, hogy elégítse ki szexuális vágyukat. A vádlottak veréssel fenyegették a sértettet, így ő félelmében engedelmessé vált. Ekkor az I. r. vádlott a sértett végbelébe egy partvisnyelet helyezett. A sértett a fájdalom miatt előre ugrott, így a partvis a végbeléből kicsúszott. Mindezek utána a vádlottak verni kezdték a sértettet, majd a vádlottak egyike felszólította, hogy üljön bele a zárkában lévő "stoki",⁶⁵ lábába. A megfélemlített sértett ennek eleget próbált tenni, és a lemeztelenített alsó testével óvatosan igyekezett az ülőke lábába ülni. I. r. vádlott ekkor hirtelen mozdulattal a mellkasánál fogva belenyomta az ülőke egyik lábába a sértettet.

A cselekménysorozatnak az vetett véget, hogy a sértett beszámolt a felügyeletnek a történetéről, mivel újra arra akarták kényszeríteni, hogy üljön bele a „stoki” lábába. Ezt követően a vádlottakkal szemben fegyelmi eljárás indult.

Véleményem szerint kiemelésre méltó, hogy a sértett a vádlottak távollétében kérte a bírósági meghallgatását, mert érezhetően félt a vádlottaktól és azért nem jelentette rögtön az eseményeket a felügyeletnek, mert akkor is már félt a vádlottaktól. Meglátásom szerint a „stokis” eset volt az a pont, amikor a saját testi épsége kapott nagyobb hangsúlyt és nem a vádlottaktól való félelme.

A tényállás alapján kijelenthető, hogy ebben az esetben az I. r. vádlott volt az, aki a cselekménysorozatot elindította. A zárkában ő lehetett a „főnök”, hiszen a sértett vallomásából az szűrhető le, hogy az I. r. vádlott irányította az eseményeket, és miután őt már kielégítette a sértett, utána jöhetett a többi vádlott.

Kiemelném, hogy a bíróság az ítéletében súlyosító körülményként értékelte a brutalitást mutató megalázó cselekményt. Véleményem szerint a bíróság által is használt megalázó jelző pontosan rámutat arra, hogy az ilyen szexuális jellegű cselekmények nem kizárólagosan a szexuális vágy kielégítésére szolgálnak, hanem magukban hordozzák a megaláztatást is. Álláspontom, hogy az egyik legmegalázóbb szituáció egy férfi számára, ha erőszakos szexuális cselekményre kényszerítik. Fontos, hogy a börtön zárt közegében ez a megalázás fokozódik, hiszen ott ez az információ gyorsan terjedhet. Így egész intézményi szinten ki lehet téve a sértett a megaláztatásnak, és újabb erőszak áldozatává válhat, hiszen a társai már tudják, hogy vele ezt megtehetik.

A másik ismertetésre kerülő jogeset⁶⁶ Tökölön a Fiatakorúak Büntetés-végrehajtási Intézetében történt. Négy vádlott volt és egy 19 éves sértett, aki 162 cm magas, vékony testalkatú, magába zárkózó, csendes személy volt.

A bírósági határozat tartalmazza, hogy a fogvatartottak között a zárkában kialakult a hierarchia: I. r. vádlott tartotta magát a „főnöknek”. A vádlottak kihasználva a sértett

⁶⁵ „A zárkában rendszeresített fa, műanyag vagy fém ülőke, támlátlan szék” (SZABÓ 2008, 40. p.)

⁶⁶ Pest Megyei Bíróság 8.B.87/2008/100. sz. (forrás: www.birosag.hu)

csendes, visszahúzódo természetét, „csicskázatni” kezdték. Elsősorban I. r. és II. r. vádlott voltak azok, akik arról beszéltek a sértettnek, ha a továbbiakban rendszeresen kiszolgálja őket, kérésüket teljesíti, akkor nem lesz semmi problémája. Tettleges bántalmazásra vagy más fenyegető magatartás tanúsítására nem került sor.

A cselekmény napján I. r. vádlott arra kérte a sértettet, hogy énekeljen neki, a sértett azonban nem tudott elég hangosan énekelni, így őt bántalmazások érték. I. r. vádlott megelégedte, hogy a sértett nem énekel, illetve egyre csak sír, ezért felszólította, hogy menjen be a zárkában lévő WC-be, ahol az I. r. vádlott közölte vele, hogy valamilyen formában ki kell őt elégítenie. A sértett tiltakozott, így I. r. vádlott a sértettet bántalmazta. A sértett ennek hatására tett eleget az I. r. vádlott kérésének, illetve a II. r és a III. r vádlott nemi vágya is kielégítést nyert.

Az esti órákban a III. r. vádlott szólította fel ismételten a sértettet, hogy menjen be a WC-be és elégítse őt ki. A III. r. vádlott a sértettel anélkül közölte, majd az I. r. vádlott is.

Miután a sértett megátkozta az I. r. vádlott lányát, I. r. vádlott eldöntötte, hogy felakasztja a sértettet. A többi vádlott az ötletet nem támogatta, de nem is tiltakoztak ellene. Tervét az I. r. vádlott közölte is a sértettel, valamint elmondta neki, hogy ne féljen, le fogja vágni a kötélről. A sértett először megpróbált ellenállni, azonban végül I. r. vádlott utasítására maga akasztotta be a hurkot a nyakába, és lelépett a párkányról.

Az eseményeket látva és a sértett hörgését hallva a vádlottak megijedtek, ekkor I. r. vádlott megfogta a sértett derekát és egy hirtelen mozdulattal megrántotta. A „kötél” szétvált, így I. r. vádlott a sértett testével együtt a földre zuhant.

Mind a négyen észlelték, hogy a sértett rosszul van, és a nyakán erőteljesen látszik a huroktól keletkezett vörös csík. Felismerték, hogy a sértett veszélyt jelent számukra, ha elmondhatja, hogy fajtalanokdtak vele, illetve felakasztották. Ezért a vádlottak megállapodtak abban, hogy a sértettnek meg kell halnia.

I. r. vádlott közölte a sértettel, hogy az átok akkor múlik el, ha ismét felakasztják, de ugyanúgy le fogják vágni. A sértett tiltakozott, azonban addig győzködték, hogy a hurkot a nyakába helyezte. Ekkor az I. r. vádlott a sértettet megrántotta és addig húzta, míg az életét nem veszítette.

A vádlottak a lebukástól félve dörömbölni kezdtek a felügyeletnek, hogy a „kisgyerek felakasztotta magát.”

A terheltek mindig ügyeltek arra, hogy a viszonylag rendszeresen – az előírások szerint húsz percenként – tartott zárkaellenőrzések során lehetőleg az ágyukon tartózkodjanak, elkerülve az esetleges felelősségre vonást az előírások megszegése miatt.

Ez az eset a dolgozatban leírtakat alátámasztani látszik: szó van benne a zárkában lévő hierarchiáról, a „csicska” szerepéről. Azonban itt megfigyelhető, hogy nem csak a főnöknek a „joga” a nemi aktus, jóllehet a „főnök” kezdte el a cselekménysorozatot, de a zárkaközösség is kiélhette vágyait, sőt egyre fokozottabban juttatták érvényre azt. Ez viszont megkérdőjelezi a „főnök” státuszát, hiszen álláspontom szerint az ő joga lett volna engedélyezni az egyre fokozódó szexuális brutalitást.

2.3. Megoldási javaslatok

A probléma megoldását szolgálhatná, ha lehetőség lenne a zárkákat úgy kialakítani, hogy a fogvatartottak ne tudják a zárkába történő belátást megakadályozni. Szükséges

lenne, hogy a felügyelet amint azt tapasztalja, hogy nem lát be a zárkába, azonnal intézkedjen. Így esetlegesen meg tudja akadályozni az erőszakos szexuális vagy hasonló erőszakos cselekményeket, akár éjszaka is. A zárkaközösség működését lehetőség szerint folyamatosan vizsgálni kellene, hogy kiszűrhetőek legyenek az erőszakos abúzusok, különösen új fogvatartott zárkába érkezésekor.

„Az intimszoba intézményének jelentősége lehet a fogvatartottak közötti erőszak csökkentésében, a szexuális erőszak csökkentésében.”⁶⁷ Az intim családi együttlétet álláspontom szerint csökkenthetné az erőszakos eseteket, valamint az együttlétet az élettársak viszonylatában és az előzetes letartóztatottak számára is engedélyezni szükséges, hiszen ez csökkenthetné a szexuális feszültséget, valamint a kinti kapcsolatok fenntartásában is jelentősége lehetne.⁶⁸

Fliegauf kifejti, hogy az erőszakos szexuális cselekmények „magát a börtönt és a börtönrendszert is megszegyenítik, de nem feledkezhetünk meg arról, hogy a börtön a társadalom része, és a börtönbeli szexuális erőszak a társadalom szemé láttára, vagy szemhunyasával történik. A jelenség ellen harcolni kell, de – nem tagadva a börtön felelősségét – ennek a harcnak lényegi eleme lehetne a társadalom szentizációja is. Mivel a kérdés tabu, a jelenség démonizálódik, azaz a társadalmi vélekedés valószínűleg sokkal rosszabb, mint a valóság.”⁶⁹ Véleményem szerint is fontos a „harc”, mert azok az emberek, akik áldozatává válnak ezeknek a cselekményeknek, olyan traumát szenvednek el, melyeket nehéz feldolgozni. „A börtönbeli traumatizáció olyan súlyos, hogy a kikerülő dominátorok vagy szubmisszívek egy életen keresztül magukon fogják hordozni a nyomot. Sőt, még a börtönön belül, a szexuális traumatizációt megelő fogvatartottak igen gyakran váltanak szubmisszív szerepből dominánssá.”⁷⁰

Álláspontom szerint az egész rendszer hatóképessége csökkenhet az erőszakos cselekmények hatására. Fontos, hogy észlelje a személyzet ezeket az eseteket, illetve lehetőséget adjon a sértettnek, hogy a felügyelethez forduljon. Kiemelt továbbá, hogy speciális pszichológiai ellátásban részesüljenek a sértettek, hogy fel tudják dolgozni a velük történt cselekményeket, valamint azért, hogy ne forduljon elő a fentebb említett szerepcseré, miszerint az áldozatból lesz később az elkövető.

„Lényeges, hogy a fogvatartott rendelkezzen a börtönérettel kapcsolatos minden releváns információval, legyenek programok, melyek kapcsán kifejtethetik a véleményüket, így lehetőségük van az életükben bekövetkező események kontrolálására. Ebből következik, hogy az állandó kontrollért való harcok egy része – és így a konfliktusok száma – csökkenthető.”⁷¹ Véleményem szerint is fontos, hogy a fogvatartottak energiái hasznosulni tudjanak, valamint a bennük rejlő feszültségek feloldást nyerjenek. Ha nincsenek programok, amik a figyelmüket le tudnák kötni, akkor unatkozni kezdenek és fantáziálni, valamint a feszültségeiket egymáson vezetik le.

⁶⁷ FLIEGAUF – RÁNKI 2007, 40. p.

⁶⁸ Az EJEK a Varnas v. Lithuania (application No:42615/06, judgement of 9 July 2013.) ügyben megállapította a diszkrimináció tilalmának megsértését, mert az előzetes fogvatartottnak nem engedélyezték az intim család együttlétet

⁶⁹ FLIEGAUF 2014, 49. p.

⁷⁰ FLIEGAUF GERGELY: *Bullying/gender/börtön*. 2015.

⁷¹ LABONCZ ERIKA 2007, 56. p.

3. Konszenzuson alapuló szexuális cselekmények, valamint a prostitúció

Ehhez a témához kapcsolódóan a magyar szakirodalom rendkívül szűk körű. A vizsgálódásom során arra jutottam, hogy *Fiáth* volt az egyetlen, aki erről a témáról részletesen beszámolt.

3.1. Heteroszexuálisok

Az erőszakos szexuális cselekmények a felnőtt férfi börtönökben aránylag ritkák.⁷² Az általam megfogalmazott konzekvencia, hogy inkább jól kialakított kapcsolatok figyelhetők meg, mely keretében a szexuális szolgáltatás ellentételezése a korábban már említett védelem, vagy más anyagi javak.⁷³

Fiáth művében leír egy esetet arról, miszerint egy heteroszexuális fogvatartott azért, hogy anyagi javakhoz jussanak a börtönben, szexuális kapcsolatot létesített más fogvatartottakkal, és így az egész zárkát el tudta látni. Ebben az esetben a zárkában lévő többi fogvatartott tudott a prostitúciós cselekményről, és támogatta azt. Azonban mikor a prostituálódott fogvatartott egy másik zárkába került az ott lévőknek nem árulta el, hogy korábban milyen tevékenységet végzett. Amikor a társak pletyka szintjén tudomást szereztek a prostituálódott fogvatartott korábbi cselekményéről, kérték a felügyeletről a társuk elhelyezését.⁷⁴ Ebből az esetből kitűnik, hogy a társak hozzáállása változó, hiszen az egyik környezet elfogadja, illetve támogatja az ilyen prostitúciós tevékenységeket, míg a másik közösség teljesen elutasítja.

„Aki a többiek szemében bizonyos élvezeti cikkekért „nőt csinál magából”, saját bevallása szerint inkább szolgálat, pénzért dolgozik, és a „család jólétéért való önfeláldozás” dimenziója mentén még előrébb is sorolja magát”⁷⁵ Véleményem szerint az ilyen személyiség a saját szemében próbálja felmenteni magát azzal az indokokkal, miszerint a közösségért teszi a szexuális szolgáltatások nyújtását.

3.2. Transznművek

Ebben a részben tárgyalásra kerülnek azok a kapcsolatok, amelyeket a transznmű fogvatartottak alakítanak ki más fogvatartottakkal.

A férfiak, akik transznművekkel kerülnek szexuális kapcsolatba, úgy határozzák meg cselekményüket, hogy tulajdonképpen egy nővel voltak együtt.⁷⁶ A transznművek a viselkedésüket határozzák meg nőiesként, de ez látszódik a megjelenésükön is, hiszen a férfakkal ellentétben szűk nadrágokat és minél bővebb felsőket hordanak, valamint hosszú haját növesztenek. Próbálnak minél törékenyebbnek tűnni a férfiak között. A férfiak nem hordanak szűk nadrágot, nehogy homoszexuálisnak bélyegezzék őket. Véleményem szerint az, ha valaki úgy próbálja elkerülni a homoszexuális jelzöt, hogy azzal

⁷² FIÁTH 2012, 112. p.

⁷³ Ezt a prostitúciós tevékenységet többek között a „buzik” végzik. ezt a szót használják bent a heteroszexuálisokra és a homoszexuálisokra egyaránt. (FIÁTH 2012, 103. p.)

⁷⁴ Uo. 114. p.

⁷⁵ Uo. 17. p.

⁷⁶ Uo. 112. p.

indokolja cselekményét, miszerint egy nővel volt, a saját felmentésére szolgál arra az esetre, ha a börtönben vagy akár a kinti környezetben tudomást szereznek arról, hogy transzszexuális fogvatartottal került kapcsolatba. Jóllehet ennek a személynek igaza is van, viszont a álláspontom, hogy a társadalmi megítélés az, ami rosszalja a transzszexuális személlyel létesített kapcsolatot.

Fiáth könyvében leír egy történetet arról, miért volt jó egy fogvatartottnak egy transzszexuális fogvatartottal egy zárkában lenni. Nem csak azért volt előnyös, mert főzött, mosott, takarított, hanem azért is, mert esetenként a beszélőről fel tudott csempészni valamit, hiszen egy transzszexuális személy képes felhelyezni magának bizonyos dolgokat anélkül, hogy emiatt a társaktól negatív megjegyzések érnék. Ha egy ilyen cselekményt egy férfi fogvatartott valósít meg, akkor a társak akár homoszexuálisnak is nézhetik. Véleményem szerint ebben az esetben is kirajzolódik – mint sok más helyen is –, hogy a börtönben könnyűnek tűnik egy homoszexuális címként „megkapni”, esetenként anélkül is, hogy ténylegesen valaki szexuális kapcsolatba került volna más fogvatartottal, illetve ténylegesen az adott személy magát homoszexuálisnak határozná meg.

A transzszexuálisok körében is megfigyelhető a test áruba bocsátása, azonban arra is van példa, hogy ellenszolgáltatás nélkül, ingyen nyújt szexuális szolgáltatásokat egy transzszexuális fogvatartott, mert szüksége van valakire. Vannak olyan transzszexuálisok is, akik kizárólag szerelemből lépnek szexuális kapcsolatba másokkal. Azok, akik valakit – akár transzszexuális, akár férfi fogvatartottat – futtatni szeretnének a börtönben fontos, hogy szexuális kapcsolatban legyenek vele, hiszen a börtönben nagyobb hangsúlyt fektetnek a személyközi viszonyokra. Erre utal a kliens személyétől függő ármegehatározás, valamint az udvarlási rítus is. Azonban a „futtatók” próbálják elkerülni a homoszexuális bűntudást, így magukat inkább sikeres üzletemberként tüntetik fel, így erősítve maszkulinitásukat. Megesett olyan eset is, mikor egy erősebb fogvatartott megvédett egy transzszexuális személyt, aki ezért cserében pénzt adott a védelmezőjének. A transzszexuális személy szexuális szolgáltatásokat nyújtott a börtönben másoknak, de nem bántotta őt senki ezért, mert tudták, hogy van védelmezője.⁷⁷

3.3. Meleg, illetve transzszexuális fogvatartottak elhelyezése

A férfiaknál a gyógyító-nevelő csoportokba helyezik el a melegeket, illetve a transzszexuálisokat, és talán ezzel is magyarázható, hogy itt gyakoribbak a homoszexuális kapcsolatok, azonban maga a környezet is alkalmasabb a kapcsolatok létesítésére, hiszen itt elfogadóbb a légkör.⁷⁸ Egy büntetését töltő transzszexuális fogvatartott beszámolt arról is, hogy az előző intézetben nem voltak figyelemmel a személyiségére és egy 16 fős férfi zárkában helyezték el, ahol elmondása szerint „bármilyen megtörténhetett volna vele, ha hagyja.”⁷⁹ Az interjú készítésekor beszámolt arról is, hogy az akkori fogvatartási intézményben lehetőséget kapott, hogy külön tisztálkodhasson a többiektől, valamint esetében a személyzet női tagja végezte a motozást.⁸⁰ Azoknak a transzszexuálisoknak, akik nem

⁷⁷ Uo. 100–104. pp.

⁷⁸ Uo. 113. p.

⁷⁹ CSICSAYNÉ SOLYMOSI MÁRIA: „Cindy”, *avagy férfiteszte zárt nőként a börtön világában*. Börtönügyi Szemle 2011/2. 60. p.

⁸⁰ Uo. 56. p.

mennek védett körletrészletre, különböző verbális technikák állnak a rendelkezésükre, hogy megvédjék magukat, de a személyzethez is fordulhatnak. A hierarchiában magas pozíciót betöltő személynek címzett – esetleg nyilvánosság előtt – frappáns odaszólásnak lehet megalázó jellege, ha annak olyan a tartalma, amivel megkérdőjelezzik az adott személy férfiasságát.⁸¹

Arra a kérdésre, hogy átmennének-e női fogvatartási intézetbe a transzneműek igen-nel feleltek. Volt olyan válasz is, hogy az adott fogvatartott nem menne, mert attól félne, hogy megerőszkolják. Álláspontom szerint a transznemű fogvatartottakat az alapján szükséges elhelyezni, amilyen neműnek ők meghatározzák magukat. Ez azonban felvet problémákat, így például félni lehet az erőszaktól. De erőszak nélkül is előfordulhatnak szexuális cselekmények annak érdekében, hogy a női fogvatartottak megtermékenyüljenek, és ez által enyhébb fogvatartási intézetbe kerüljenek. Továbbá az is oka lehet annak, hogy a férfiak között szeretnének maradni a transzneműek, mert sikerekhez juthatnak. Egy zárt maskulin közegben néha akad valaki, aki elesábul, esetleg szerelmes leveleket küld.⁸²

Egy transznemű fogvatartott véleménye szerint nem oldaná meg a helyzetet az sem, ha a transznemű fogvatartottakat együtt helyeznék el, mert az rivalizáláshoz és konfliktusokhoz vezetne.⁸³ Ezt alátámasztja az is, amit a szerző leírt a tanulmányában, miszerint amikor egy transznemű fogvatartott és egy másik homoszexuális férfi volt a pszicho-szociális körleten, akkor sok konfliktus volt.⁸⁴

3.4. Megoldási javaslatok

Az elhelyezés problémáját véleményem szerint az oldhatná meg, ha a nemi átalakító műtéten átesett fogvatartottakat az új nemük szerinti végrehajtási intézetbe helyeznék el. Azért indokolt csak a műtéten átesett személyek elhelyezését változtatni, mert ezzel kerülhető el, hogy esetlegesen két ellenkező nemű személy szexuális kapcsolatba kerüljön.

A homoszexuális férfiak elhelyezését továbbra is a pszicho-szociális körletrészben tartanám elfogadhatónak. Itt nem kell szembesülniük a társak atrocitásával, így nyugodtabb környezetben tudnak letölteni a büntetésüket.

Szükségesnek tartanám a személyzet hozzáállásának érzékenyítését, hogy az LMBT, illetve az erőszakos szexuális cselekmények áldozatává vált személyekkel különös odafigyeléssel bánjanak. Ne fordulhasson elő, hogy nagy létszámú zárkába kerülnek, hiszen a kiszolgáltatottságuk erősebben érvényesül. A személyzet próbáljon odafigyelni a prostitúciós hálózatokra, hogy se egy heteroszexuális, se egy transznemű vagy homoszexuális fogvatartott ne eshessen áldozatul szexuális kizsákmányolásnak.

⁸¹ Ilyen lehet pl. „*Köcsögöm voltál Tökölön!*” (FIÁTH 2012, 104. p.)

⁸² FIÁTH 2012, 101. p.

⁸³ CSICSAYNÉ SOLYMOSSI MÁRIA 2011, 60. p.

⁸⁴ Uo. 55. p.

4. A nők közötti szexuális kapcsolatok

„Általánosságban megállapítható, hogy a női fogvatartottak börtönbe történő beilleszkedése nehezebb.”⁸⁵ A fiatalok lányoknál nem található meg a fiúkra jellemző erőszakos szubkultúra.⁸⁶

Egy külföldi tanulmány szerint a nők közötti szexuális magatartás 5 tipológiai modellbe sorolható: eltitkolt szexualitás, autoerotizmus, igaz homoszexualitás, szituációs homoszexualitás, szexuális erőszak.⁸⁷

Magyar viszonylatban becslések szerint a nőknél 70-90% érintett a homoszexuális kapcsolatokban, azonban itt elsődlegesen az érzelem motiválja őket, és csak másodlagosan a szexualitás. Ezek a kapcsolatok erőszak nélkül jönnek létre, udvarlás útján. Erőszak csak akkor figyelhető meg, ha a partner hűtlenkedett.⁸⁸

Egy külföldi kutatás megállapította, hogy a nők közötti kapcsolatok inkább segítők és támogatóak.⁸⁹

A férfiakkal ellentétben a nőknél a kapcsolat fel nem vállalása elítélendő, náluk a kintieket is tájékoztatni kell arról, hogy bent milyen kapcsolatban vannak, ezt az érzelmi kötődés indokolja.⁹⁰

Arra vonatkozóan nincs adat, hogy léteznének a nők között is prostitúciós kapcsolatok.⁹¹

Ebben a témakörben is nagyon szűk körű szakirodalom áll rendelkezésre, így itt is *Fiáth* művét vettem alapul, amelynek alapján az alábbi három kategóriát figyeltem meg a női szexuális kapcsolatokban

4.1. Leszbikusok

A női büntetés-végrehajtási intézetekben megfigyelhetők leszbikus kapcsolatok, amelyekben fontos a lelki kapcsolat és a szexualitás is. Véleményem szerint ez a fajta kapcsolat nem hathat olyan károsan, hiszen a lelki kötődés a fontos, amely hozzásegítheti a fogvatartottat a környezet könnyebb elviseléséhez.

4.2. „Fiús lányok”

A magasabb státusz miatt vannak nők, akik „fiúsítják” magukat. A „fiús lány” kifejezés a fogvatartottak által használatos. Ők azok, akik az intézetben váltottak szerepet és kezdtek el férfiként viselkedni. Esetükben gyakori, hogy megverik a párjukat, mert valami olyat tettek, ami a „fiús lányoknak” nem megfelelő, mint például rosszul főztek, vagy mostak, esetleg kettesben maradtak egy másik „fiús lánnyal”. A benti szabályok szerint a „fiús lány” kizárólagos joga az erőszak. Azonban nem mindenki gondolkozik így, egyesek szerint gyengeség egy nőt megütni. A „fiús lány” a magasabb státusza mi-

⁸⁵ VÁRNAGY-TÓTH MARIANN: *Női elítéltek börtönkörnyezetben*. Belügyi Szemle 2014/2. 52. p.

⁸⁶ BOROS – CSETNEKY 2000, 92.p.

⁸⁷ ANGELA PARDUE – BRUCE A. ARRIGO – DANIEL S. MURPHY: *Sex and Sexuality in Women's Prisons: A Preliminary Typological Investigation*. The Prison Journal, 2011. 282. p.

⁸⁸ BOROS – CSETNEKY 2000, 107. p.

⁸⁹ Commission in Sex in Prison: *Women in prison: Coercive and Consensual sex*. 2016. 2. p.

⁹⁰ FIÁTH 2012, 112. p.

⁹¹ Uo. 119. p.

att, továbbá ha a párja gondoskodik róla – ha érzelmileg kötődik hozzá –, akkor csomagok nyújtotta előnyökből is részesül.

Egy nőnek nem szabad a „férfi” partnerét a nyakánál lentebb megérinteni, valamint a „fiús lányok” nem vetkőznek le partnereik előtt. Szégyenként határozzák meg azt, ha egy „fiús lányt” a partnere kézzel, orálisan vagy bármilyen más módon kielégíti, ugyanis a testük éppen azért lesz férfiként meghatározható, mert érinthetetlen. A „fiús lányok” pedig bármilyen módon örömet okozhatnak partnereiknek.⁹²

Felmerül a kérdés, hogy az ilyen szintű kapcsolat rombolhatja-e a büntetés-végrehajtási rendszert. Erre én azt a választ adnám, hogy részben igen, mivel a fogvatartottak között konfliktus-helyzetek adódhatnak e kapcsolatok vagy státuszok miatt. Jelen helyzetben is megjelenik azonban, hogy a büntetés-végrehajtási intézetben újabb bűncselekmények valósulhatnak meg, itt leginkább a kapcsolati erőszakra⁹³ gondolok, azonban jelen esetben az élettárs polgári jogi fogalmát⁹⁴ szükséges átgondolni, de bármely más testi épséget, illetve emberi méltóságot sértő bűncselekmény megvalósulhat a bántalmazás kapcsán.

Kérdés itt az is, hogy az a nő, aki szerepet vált, utána hogyan tudja feldolgozni a vele történeteket. *Fiáth* beszámol egy esetről, mikor egy női fogvatartott próbált „fiús lány” lenni, de a személyisége miatt nem tudott azonosulni ezzel a szereppel.⁹⁵

A vizsgálódásom során egy esettel találkoztam, amely kis részében, de kapcsolódik a szexualitáshoz, miszerint egy fogvatartott nőt „a társai rendszeresen inzultálták, megszegyénítették, ellopták pelenkáját, egymásnak dobálták, arra kényszerítve a lányt, hogy fedetlen alsótesttel rohanjon az egyik társától a másikig.”⁹⁶

4.3. Transzneműek

A női fogvatartottak körében is vannak transzneműek, és itt is megjelenik az a tendencia, hogy az a női fogvatartott, aki egy transzszexuális személlyel létesít kapcsolatot, nem nevezhető lesbikusnak, hiszen nem egy nővel létesít kapcsolatot. A magukat férfiként definiálók férfiasan öltözködnek, tehát lezser nadrágban, bő ingben járnak, hajukat kopaszra vágatják, férfi illatszereket használnak, és törekednek a minél férfiasabb testalkat kialakítására. Az ő férfi mivoltukat a társaik elismerik, valamint ők a kinti életben is férfiként éltek.⁹⁷

4.4. Megoldási javaslatok

Mivel a nőkre vonatkozó szakirodalom különösen szűk körű, így az általam feltárt problémák köre is elenyésző. Véleményem szerint itt is az elhelyezés problematikáját kellene feloldani úgy, mint azt a férfiaknál tárgyalta nál kifejtettem. A nemi átalakító műtéten átesett transzneműeket férfi fogvatartási intézetben szükséges elhelyezni.

⁹² Uo. 107–110. pp.

⁹³ 2012. évi C. törvény 212/A. §.

⁹⁴ 2013. évi V. törvény 6:514. § (1) bek.

⁹⁵ FIÁTH 2012, 107. p.

⁹⁶ FLIEGAUF 2014, 49. p.

⁹⁷ FIÁTH 2012, 106. p.

III. Nemzetközi kitekintés

1. Kézikönyv a speciális igényű fogvatartottakról

Az ENSZ Kábítószer-ellenőrzési és Bűnmegelőzési Hivatala (UNODC) felismerve a speciális helyzetű fogvatartottak szükségleteit és problémáit külön kézikönyvet jelentetett meg 2009-ben *Handbook on prisoners with special needs* címmel. Ez a kézikönyv azért készült, hogy támogassa az országokat a jogszabályok végrehajtásában, illetve fejlessze a büntető A kézikönyv önálló fejezetet szentelt az LMBT fogvatartottak speciális helyzetének.

A dokumentum alapján az LMBT fogvatartottak jelentős sérülékenysége számos ország büntetés-végrehajtási rendszerében szükségessé teszi irányelvek létrehozását, ezen csoport szükségleteinek kielégítése céljából, valamint egy stratégia-fejlesztést és kivitelezést, mely biztosítja, hogy ezen csoport tagjai ne legyenek diszkriminálva az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférésükben, és így a szexuális irányultságuk vagy nemi hovatartozásuk alapján ne váljanak a büntetőjogi rendszer áldozataivá.

A nemzetközi emberi jogi eszközök⁹⁸ kötelezik az államokat arra, hogy megvédjenek minden, a felügyeletük és ellenőrzésük alatt álló fogvatartottat, elősegítve a büntetés-végrehajtás céljának megvalósulását, a reintegrációt. Hiszen ez a büntetés-végrehajtás egyik célja, feladata⁹⁹. Figyelembe véve az LMBT személyek ellen elkövetett és jelentett diszkriminatív, megalázó, szexuális bántalmazások és megerőszakolások eseteinek magas számát a börtönökben, a kézikönyv nyomatékosítja, hogy a fogvatartó intézményeknek szükséges olyan irányelvek és stratégiák kidolgozása, amelyek a lehető legnagyobb védelmet biztosítják ezen csoport számára, valamint hatékony módon megkönyítik a társadalmi visszailleszkedésüket.¹⁰⁰

A szabad társadalomban - de a börtönkörnyezetben még inkább igaz, hogy - az LMBT személyek egy különösen sérülékeny csoportot alkotnak. A dokumentum kiemeli, hogy viszonylag keveset írtak ezen csoport tagjainak szükségleteiről, noha a börtönkörnyezetben elszenvedett diszkriminációjukról és a bántalmazásukról az információk száma világszerte növekszik.

Közismert, hogy számos országban kriminalizálják azokat a felnőtteket, akik az azonos nemek közötti kapcsolatba beleegyeznek. Hazánkban a 37/2002. (IX. 4.) számú Alkotmánybírósági Határozat utólagos normakontroll eljárás keretében alkotmányellenesnek ítélte és megsemmisítette a Büntető Törvénykönyv természet elleni fajtalanság¹⁰¹, és a természet elleni erőszakos fajtalanság bűncselekményét, tekintettel ezen tényállások diszkriminatív jellegére.

Attól függetlenül, hogy az ilyen kapcsolatokat büntetik-e, az előítélet, amelyet a társadalom az LMBT személyek ellen visel csak felerősödik a börtönkörnyezetben. Az ilyen csoportok tagjai ugyanis gyakran diszkriminációnak vannak kitéve, megaláztatá-

⁹⁸ Pl. a nemzetközi egyezmények nemzeti törvényben való kihirdetése, bíróság előtti jogérvényesítés.

⁹⁹ 2013 évi CCXL.törvény 1.§ (2) bekezdés a) pont.

¹⁰⁰ UNODC 2009, 104. p.

¹⁰¹ Természet elleni fajtalanságot követ el az a 18. életévét betöltött személy, aki beleegyezésen alapuló szexuális kapcsolatot létesít vele azonos nemű, 14-18 év közötti életkorúval.

sokat szenvednek el, valamint erőszaknak és szexuális bántalmazásnak lesznek az áldozatai. Azokban az országokban, ahol az azonos nemű személyekkel létesített szexuális kapcsolatokat büntetik,¹⁰² az erőszak az ezért elítélt személyekkel szemben még igazságos és elfogadott is

1.1. Különleges igények és kihívások

1.1.1. Az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés

A kézikönyv leírja, hogy amikor egy bántalmazott LMBT személy kíván panaszt tenni arra vonatkozóan, hogy hogyan kezelték a végrehajtásban eljáró tisztviselők, a panaszait nem veszik figyelembe, vagy megtorlást szenvednek el, ami eltántorítja őket attól, hogy kiálljanak az igazukért, kivéve, ha egy hozzáértő jogi képviselő képviseli őket. A hozzáférésük az ügyvédekhez vagy jogi segítséghez az előzetes letartóztatásban vagy a börtönben számos jogrendszerben problémás lehet annak köszönhetően, hogy a börtön személyzet a mélyen gyökerező előítéleteik miatt nem akar, vagy nem hajlandó segíteni.

A dokumentum a probléma megoldására azt javasolja, hogy diszkrimináció nélkül a büntetésük kezdetétől segítsék az LMBT fogvatartottak hozzáférését a jogi tanácsadáshoz, ügyvédhez. Ajánlasként fogalmazza meg továbbá, hogy biztosítsák azon személyek nevét és elérhetőségét, akik a büntetés-végrehajtási rendszerben lévő LMBT fogvatartottak képviseletét ellátják. Álláspontom szerint az érintett fogvatartottaknak – ide értve azokat is, akik a börtönben lesznek szexuális erőszak áldozatai – nehezebb jogi segítséget kérniük, hiszen a börtönkörnyezetben az információk gyorsan terjednek, és a segítségkérés kitudódása esetén újabb erőszak áldozataivá válhatnak.¹⁰³

1.1.2. A védelem szükségessége

A kiadvány szerint az LMBT fogvatartottak legfontosabb szükséglete a szexuális bántalmazások és erőszak elleni védelem, melyet gyakorta más fogvatartottak követnek el.

A dokumentum leírja továbbá, hogy számos börtönrendszerben fennállnak a mítoszok a „ragadozó homoszexuálisokról”, azt sejtetve, hogy maguk az azonos szexuális irányultságú emberek azok, akik a szexuális bántalmazások és erőszak elkövetői. A kézikönyv ugyanakkor azon a nézeten van, hogy ez egy helytelen értelmezés. Az LMBT fogvatartottak ugyanis nagyobb valószínűséggel lesznek a szexuális támadások és erőszak áldozatai, minthogy ők lennének hasonló cselekmények elkövetői. A börtönökben gyakori, hogy a férfiak, akik bebörtönzésük előtt soha nem egyeztek volna bele más férfakkal történő szexuális kapcsolatba, a börtönbe kerülésük után létesítenek nem megegyezően alapuló szexuális kapcsolatot. Mivel a fogvatartottak közötti erőszakban azonos neműek vesznek részt, így azok elkövetőit meggondolatlanul homoszexuálisnak címkézik, de valójában a börtönbeli erőszakolók nagy többsége magát heteroszexuálisnak vallja, és az áldozatának helyébe egy nő képét helyettesíti.¹⁰⁴

¹⁰² Pl. Dominikai Köztársaság, Jamaica, Nicaragua, Irán, Algéria, Barbados, Maldív-szigetek

¹⁰³ UNODC 2009, 104–105. pp.

¹⁰⁴ FIÁTH 2012, 112. p.

Az ilyen kapcsolatok nem pusztán a szexualitásról szólnak, hanem magukba foglalják a gyengébbnek ítélt személy erőszakkal történő behódoltatását, valamint a börtönhierarchiában betöltött pozíció gyakori bizonyítását és megerősítését. Magyar viszonylatban is megfigyelhető tehát a börtönhierarchiában betöltött pozíció folyamatos bizonyítása.¹⁰⁵ Az áldozatoknak gyakorta női neveket adnak, amelyeket más fogvatartottak és a börtönszemélyzet is használhatnak, átvehetnek. Hazánkban is van erre gyakorlat, így bizonyos esetben maguk a fogvatartottak is elfogadják ezeket a neveket.¹⁰⁶ Jellemző, hogy az áldozatokat engedelmes szerepekbe kényszerítik, és az agresszor számára takarítási és más „cselédi” feladatok elvégzésére kötelezik.¹⁰⁷

Míg minden gyengébbnek ítélt férfi – és különösen az, aki fizikailag gyengébb – ki lehetnek téve ilyen jellegű erőszaknak és megaláztatásnak, addig az LMBT személyek a hasonló szexuális bűncselekmények áldozataiként felülreprezentáltak. A kézikönyv megemlíti egy tanulmányt az USA-ból, amely szerint 41%-a a meleg és biszexuális férfiaknak bántalmazást szenvedett el, szemben a heteroszexuális férfiak 9%-ával.¹⁰⁸

Néha maga a börtönszemélyzet - kenőpénzért cserébe - könnyíti meg a szexuális erőszak elkövetését. A kézikönyv leír olyan esetet, amikor a börtönőrök vertek meg LMBT fogvatartottakat, vagy engedték más fogvatartottak számára, hogy megerőszkolják az LMBT személyeket, illetve ilyen fogvatartottakat ismert „szexuális ragadozók” zárkájába helyeztek el. Olyan eset is ismert, ahol a börtönszemélyzet prostitúciós köröket futtatott, ahol minden transzszexuális fogvatartottat kényszerítettek a részvételre.

Leggyakoribb út a védelemhez egy LMBT fogvatartott számára az, ha egy másik fogvatartott a „férje” lesz, aki egymaga elég erős a hierarchiában ahhoz, hogy más fogvatartottakat távol tartson. Az ilyen LMBT fogvatartott vállalja, hogy a védelmezőjének a rabszolgája lesz, annak minden szexuális igényét teljesíti, ugyanakkor ezek a védelmezők eladhatják a védelmezett személy szexuális szolgáltatásait más fogvatartottaknak is.

A vélt vagy valós szexuális irányultság egy tényező, ami a női fogvatartottak esetében sokkal valószínűbben tesz valakit a szexuális bántalmazások célpontjává a börtönökben. A dokumentumban ismertetett tanulmány azt vonta le következtetésül, hogy negyede azoknak a női fogvatartottaknak, akiket három amerikai börtönben megerőszkoltak biszexuális vagy lesbikus volt. Az UNODC kézikönyve arról számolt be, hogy a biszexuális vagy lesbikus fogvatartottakat férfiakkal közös zárkában helyeztek el, mert visszautasították a börtönszemélyzettel való szexuális kapcsolatot, valamint bizonyos esetekben úgy zuhanyoztak, hogy láthatóak voltak mind a férfi fogvatartottak, mind a személyzet számára is. Nálunk az elkülönítési szabályok megfelelő betartása mellett, ilyen eset nem fordulhat elő.¹⁰⁹

Egyes börtönrendszerekben a fogvatartottakat, akik erőszak áldozatává váltak, „homoszexuálisnak” tekintik, akként címkézik őket, és mind a börtönadminisztráció és más fogvatartottak szemében is a börtönhierarchia legalacsonyabb csoportjába kerülnek.

A kézikönyv leírja, hogy néhány országban beazonosíthatóvá teszik az erőszak áldozatává vált fogvatartottakat a börtönaktákban, az orvosi feljegyzésekben, a ruházaton,

¹⁰⁵ SOLT 2010, 35. p.

¹⁰⁶ FIÁTH 2012, 89. p.

¹⁰⁷ Magyarországon ezt a szerepet inkább a „csicska” tölti be, és nem a „köcsög”. (SZABÓ 2008, 82. p.)

¹⁰⁸ UNODC 2009, 105. p.

¹⁰⁹ 2013. évi CCXL. törvény 99.§ (1) bek. b, pont.

az ebédlőasztaloknál, a zárkákban vagy börtönjelenyeken egy különleges címke vagy jelölő használatával, így ezen személyek ki vannak téve a szexuális támadás és erőszak további veszélyének.

Azok a fogvatartottak, akik szexuális erőszak áldozatává váltak, nem szükségszerűen különböznek nemi identitásukat, szexuális irányultságukat tekintve a heteroszexuálisoktól. A tény, hogy homoszexuálisként kezelik a bántalmazott fogvatartottakat, azt jelenti, hogy ugyanannyi problémával szembesülnek, mint az LMBT fogvatartottak, ezáltal hasonlóak a szükségleteik.¹¹⁰

AZ UNODC kézikönyv azt az ajánlást fogalmazza meg, hogy képzéseket és követhető eljárásokat kell szervezni a személyzet számára, amelyek segítséget nyújtanak a szexuális támadások kezelésére, és amelyek lehetővé teszik a fogvatartottak, ide értve LMBT személyek elleni szexuális bántalmazás és erőszak hatékony észlelését és megakadályozását. Véleményem szerint ez elengedhetetlenül fontos, hiszen a személyzetnek fel kell tudni ismerni, ha valaki szexuális támadás áldozata lett, és fontos az áldozat mihamarabbi kiemelése a közösségből, hogy ne válhasson újabb támadás áldozatává.

Biztosítani kell, hogy a motozások alapos indokkal történjenek, mint minden fogvatartott esetében, és tekintettel kell lenni a transznemű fogvatartott azon igényére, hogy a motozást végző személy milyen nemű legyen.¹¹¹ A magyar szabályozásban is az érvényesül, hogy a motozást végző személynek azonos neműnek kell lennie a motozást elszenvedő személlyel.¹¹²¹¹³ Véleményem szerint egy transznemű fogvatartottat az alapján szükséges megítélni, hogy ő maga milyen neműnek vallja magát, így ez alapján, a motozást végző személynek is ugyanolyan neműnek kell lennie, mint amilyen neműnek a fogvatartott vallja magát, esetleg annak ellenére is, hogy nem esett át műtéti beavatkozáson.¹¹⁴

1.1.3. A panasztételi eljárásokkal kapcsolatos problémák

Miként arra már utalás történt számos börtönben a szexuális bántalmazásról szóló panaszokat nem vagy nem megfelelően vizsgálják ki, illetve orvosolják, ha az LMBT fogvatartottakat érint. Az UNODC dokumentuma leírja például, hogy ha a panaszt meleg fogvatartottak tették, a személyzet gyakran állította, hogy az esemény közös megegyezésen alapult, utalva arra, hogy a meleg fogvatartottak vonzzák a szexuális kapcsolatokat.

Jellemző, hogy a megtorlástól való félelem miatt, illetve az elkövetők által tett nyílt fenyegetések eredményeként maguk a fogvatartottak vonakodnak a panasztételtől. Amikor egy ilyen panasz alapján a fogvatartottat szeparálják az agresszortól, illetve az agresszort megbüntetik, a megerőszakoltság stigmája a sértett fogvatartotton marad. Tekintettel arra, hogy a börtönrendszerben gyorsan terjed az információ, az áldozat további gyötrelmek, veszélynek lehet kitéve, kivéve, ha megfelelő és tartós védelmet biztosítanak számára.¹¹⁵

¹¹⁰ UNODC 2009, 105–107. pp.

¹¹¹ Uo. 121. p.

¹¹² 2013. évi CCXL törvény 151.§

¹¹³ A magyar szabályozásban is az érvényesül, hogy a motozást végző személynek azonos neműnek kell lennie a motozást elszenvedő személlyel. Lásd: 2013. évi CCXL törvény 151. §.

¹¹⁴ UNODC 2009, 121. p.

¹¹⁵ Egy büntetés-végrehajtási ügyéssel folytatott beszélgetésem során kiderült, hogy Magyarországon is az a folyamat, hogy amint egy ilyen esemény kiderül, a bántalmazót és az áldoztat elkülönítik egymástól.

Mivel a szexuális bántalmazások elkövetői tudatában vannak annak, hogy a panaszokat legtöbbször nem veszik figyelembe, a szexuális támadás és erőszak büntetlenül folytatódik, és mint azt a tanulmány fentebb említette, gyakran a börtönszemélyzet közreműködésével.¹¹⁶

A fentiekre tekintettel a dokumentum ajánlasként fogalmazza meg, miként egy elérhető, hatékony és bizalmas panasztételi rendszert kell kiépíteni. Ennek során biztosítani kell a diszkrimináció-mentességet az LMBT fogvatartottak számára a panasztételi folyamatban, valamint a panasztétel után. Szükséges továbbá biztosítani az elkövetők bíróság elé kerülését.¹¹⁷

1.1.4. Az egészségügyi ellátáshoz kapcsolódó kérdések

Előjáróban e kérdéskör kapcsán fontos utalni arra, hogy az LMBT fogvatartottak nagyobb valószínűséggel kapnak el szexuális úton terjedő betegségeket, ideértve a HIV/AIDS betegségeket.

A kézikönyv leírja, hogy szexuális irányultságuk vagy nemi hovatartozásuk miatt azon LMBT személyek, akiket megerőszakoltak jellemzően nem részesülnek megfelelő kezelésben, vagy egyáltalán semmilyen kezelésben sem részesülnek azon sérüléseik kapcsán, amelyek szexuális erőszak miatt keletkeztek.

Emellett szükségük lehet az LMBT személyeknek mentálhigiénás gondozásra, különösen akkor, ha már estek áldozatul szexuális bántalmazásnak bebörtönzésük előtt vagy alatt.

Az LMBT személyeknek mentális problémáik kezelése érdekében pszichológiai támogatásra, és programokra lenne szükségük, még akkor is, ha szexuálisan nem is bántalmazták őket, mert a börtönben ki lehetnek téve diszkriminatív attitűdnek és megaláztatásnak. Külön felügyeletre és gondozásra van szükségük azoknak az LMBT fogvatartottaknak, akiket megerőszakoltak, hiszen az önbántalmazás, az öngyilkosság veszélye fokozottabb az ő esetükben.

A kézikönyv megoldási javaslatként fogalmazza meg, hogy ugyanolyan színvonalú egészségügyi ellátást kell biztosítani az LMBT fogvatartottak számára, mint ami minden más fogvatartottat megillet.

Biztosítani kell preventív programokat, információs könyveket a HIV/AIDS terjedésről minden fogvatartott számára, beleértve az LMBT személyeket is.

1.1.5. Az elhelyezéshez és a szálláshoz kapcsolódó problémák

Az UNODC dokumentuma alapján az LMBT személyeket „alantasabb” részlegekre is elhelyezhetik, így például olyan körletekbe, ahol erőszakos fogvatartottak vannak, ideértve a szexuális bántalmazást elkövetőket is. Az áldozatok gyakran megszegik a börtönrendet azért, hogy megszabaduljanak a szexuális bántalmazásoktól, erőszaktól, továbbá a védelem számukra akkor is fontos, ha az izolációval jár.

Ott, ahol a transznemű fogvatartottakat a születésükori nemük alapján szállásolnak el – ez kifejezetten igaz a férfiból nővé váló transzneműekre, ugyanis őket férfi körletben helyezik el azért, mert a születésükori nemük férfi –, az elhelyezés egyenesen kikövezi az

¹¹⁶ UNODC 2009, 107. p.

¹¹⁷ Uo. 121. p.

utat a szexuális bántalmazások és erőszak számára.¹¹⁸ 2015 novemberében például az Egyesült Királyságban, Leeds-ben eszméletlenül találtak egy transznemű személyt a zárkájában, aki nem esett át orvosi műtéten, de már tizenéves kora óta nőként éli az életét. Az ügyvédje kérte, hogy ne a születési neme alapján helyezték el a fogvatartottat, de ez az indítvány nem járt sikerrel.¹¹⁹

A kézikönyv javasol egy olyan besorolási rendszer kiépítését, mely felismeri az LMBT személyek különleges védelmi szükségleteit. Rögzíti továbbá, hogy az LMBT személyeket nem szabad olyan területekre vagy zárkákba beosztani, ahol ki lehetnek téve veszélynek. Emellett ugyancsak alapvető fontosságú, hogy nem a születéskori nemük alapján kellene elhelyezni a transznemű fogvatartottakat, hanem az érintett fogvatartottal konzultálva meghatározni elhelyezési szükségletét, legyen szó olyanokról, akik már átestek műtéten, vagy akik nem estek át.

Véleményem alapján lehetőség szerint szükséges rögtön intézkedni, amikor panasz érkezik a „nevelőhöz” az elhelyezéssel kapcsolatban annak érdekében, hogy mihamarabb elkerüljön az adott zárkaközösségből az egyén.

Fontosnak tartom, hogy a lehetőség szerint a fogvatartotti befogadás és elhelyezés során legyenek tekintettel a beérkező személy testfelépítésére is, hiszen a testalkat meghatározó tényező a hierarchiában, valamint a zárkába beérkezéskor is, továbbá szükséges rögtön intézkedni, amikor panasz érkezik az elhelyezéssel kapcsolatban annak érdekében, hogy mihamarabb elkerüljön az adott zárkaközösségből az egyén.

1.1.6. További ajánlások

A jogalkotás számára ajánlásként fogalmazza meg a kézikönyv, hogy szükséges felülvizsgálni azoknak az országoknak a büntetőjogi szabályozását, amelyek büntetni rendelik az azonos neműek közötti, beleegyezésen alapuló szexuális kapcsolatot, továbbá szükséges azon törvények hatályon kívül helyezésére, amelyek kriminalizálják a hasonló cselekményeket. Magyarország már eleget tett ezen ajánlásban foglaltaknak

A jogalkalmazó hatóságok számára megfogalmazza a kézikönyv, hogy mint minden elkövető esetében, úgy az LMBT személyek esetében is, amennyiben nem erőszakos bűncselekményeket követtek el, és nem veszélyesek a társadalomra, azoknak nem szabadságelvonással járó szankciókban kellene részesedniük, elősegítve az LMBT személyek társadalmi reintegrációját. Véleményem szerint is indokolt lenne kisebb tárgyi súlyú cselekmények esetén szabadságelvonással nem járó szankciók alkalmazása, hiszen a szükségesnél nagyobb hátrányban részesülhetnek a börtönben szexuális irányultságuk, nemi identitásuk miatt.

Fontos leszögezni, hogy a legtöbb államnak nincsenek irányelvei azzal kapcsolatban, hogy a börtön vezetése és a személyzet számára iránymutatást és eligazítást adjanak az LMBT személyek különleges igényeiről.¹²⁰ A kézikönyv ezért szorgalmazza olyan irányelvek és stratégiák kifejlesztését, melyek biztosítják az LMBT fogvatartottak maximális biztonságát, valamint megtiltják a szexuális irányultságon vagy nemi identi-

¹¹⁸ Uo 107–108. pp.

¹¹⁹ <http://www.independent.co.uk/news/uk/crime/transgender-woman-vicky-thompson-found-dead-in-leeds-male-prison-a6741086.html> (megnyitva: 2016. november 27.)

¹²⁰ UNODC 2009, 104. p.

táson alapuló diszkriminációt. A megfelelő irányelvek és stratégia megfogalmazása céljából megbeszéléseket javasol az LMBT csoportok és szervezetek társadalmi szerepvállalóival. Kiemeli továbbá, hogy a személyzet azon részével szemben, akik nem tartják be a lefektetett elveket, fegyelmi intézkedések alkalmazása szükséges.

Az UNODC dokumentum kitér arra is, hogy megfelelő számú felügyelő személyzet alkalmazása szükséges, valamint megfogalmazza, hogy erőfeszítéseket kell tenni, hogy a személyzetben is reprezentálva legyenek a különböző szexuális irányultságok, a lehetőségekhez mérten. Meggyőződésem, hogy a megfelelő létszámú, szakmailag felkészült és feddhetetlen személyzet alkalmazása elengedhetetlen, összhangban az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R (2012)5. számú, a büntetés-végrehajtási személyzet európai etikai kódexe címet viselő ajánlásában foglaltakkal.¹A magyar helyzetre vetítve szükségesnek ítélem, hogy a zárkákat többször ellenőrizzék – főleg a fiataloknál – és folyamatosan biztosított legyen a zárkába történő belátás lehetősége. A szexuális irányultságok reprezentálása véleményem szerint azonban nem kivitelezhető.¹²¹

A külvilággal tartott kapcsolatra vonatkozóan a kiadvány megfogalmazza, hogy ahol a büntető jogszabályok nem engedik meg a nem házastárs partnerek látogatását, megfontolandó a szabályok megváltoztatása azért, hogy elejét vegyék a társadalmi kapcsolatok felbomlásának és az izolációs hatások növekedésének, illetve hogy valamennyi fogvatartottnak azonos jogokat biztosítsanak szexuális irányultságuktól függetlenül.¹²²

A fogvatartotti programok kapcsán a kézikönyv szerint egyrészt biztosítandó, hogy az LMBT fogvatartottak diszkrimináció nélkül hozzáférjenek valamennyi börtön-tevékenységhez, másrészt védve legyenek a foglalkozás idején az erőszaktól és bántalmazástól. Olyan speciális programok kidolgozása is indokolt, amelyek a börtönbeli nemi erőszak megelőzését szolgálják és magukba foglalják az újonnan érkező fogvatartottak eligazodását, annak érdekében, hogy megvédjék magukat a nemi erőszaktól és a szexuális támadásoktól.

A magam részéről azt is lényegesnek tartom, hogy támogatandók azok a nem kormányzati szervek és civil szervezetek, amelyek az LMBT fogvatartottak jogaival és szükségleteivel foglalkoznak.¹²³ Látogatásaik, illetve az általuk szervezett speciális programok ugyanis úgy vélem, hozzájárulhatnak ezen fogvatartotti csoport speciális igényeinek érvényesüléséhez.

2. Nemzetközi normák

2.1. A diszkrimináció általános tilalma

Annak ellenére, hogy nincsenek kötelező érvényű speciális szabályok a LMBT fogvatartottakra vonatkozóan, az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának,¹²⁴ a Polgári és

¹²¹ Recommendation CM/Rec(2012)5 on the European Code of Ethics for Prison Staff.

¹²² UNODC 2009, 119–120. pp.

¹²³ Uo. 120–121. pp.

¹²⁴ Universal Declaration of Human Rights. Adopted by General Assembly resolution 217 A (III) of 10 December 1948.

Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának,¹²⁵ az ENSZ kínzás és más kegyetlen, embertelen, vagy megalázó bánásmód vagy büntetés elleni egyezményének,¹²⁶ a fogvatartottakkal való bánásmódról szóló ENSZ Minimum Standard Szabályoknak¹²⁷ a rendelkezései, és a fogva tartás bármely formája vagy a szabadságvesztés-büntetés hatálya alatt álló minden személy védelmét szolgáló Alapelvegyűjteményben¹²⁸ megfogalmazottak nemi megkülönböztetés nélkül vonatkoznak a fogvatartott személyekre. Ennek megfelelően az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata kimondja, hogy „mindenki, bármely megkülönböztetésre, nevezetesen fajra, színre, nemre, nyelvre, vallásra, politikai vagy bármely más véleményre, nemzeti vagy társadalmi eredetre, vagyoni, születésre, vagy bármely más körülményre való tekintet nélkül hivatkozhat a jelen Nyilatkozatban kinyilvánított összes jogokra és szabadságokra.”¹²⁹

2.2. Yogyakarta Alapelvek

2.2.1. Az elfogadás és a téma alapján releváns rendelkezések

A Jogászok Nemzetközi Bizottsága (International Commission of Jurists) és a Nemzetközi Emberi Jogi Szolgálat (International Service for Human Rights) vállalkozott rá, hogy az emberi jogi szervezetek koalíciójának képviselőiben kidolgozzanak olyan nemzetközi jogi alapelveket, amelyek a nemzetközi jogot alkalmazzák az emberi jogok szexuális irányultságon vagy nemi identitáson alapuló megsértésének esetére, hogy ezáltal összehangolják és egyértelműbbé tegyék az egyes államok emberi jogi kötelezettségeit.¹³⁰

Ezen alapelvek felvázolását, kidolgozását, megvitatását, majd finomítását egy emberi jogi szakértőkből álló csoport végezte. Az Indonéziában található yogyakartai Gadjah Mada Egyetemen 2006. november 6. és 9. között megtartott szakértői tanácskozáson 25 ország¹³¹ 29 szakértője vett részt. A tanácskozás után a résztvevők egyhangúlag elfogadták a *Yogyakarta alapelvek a nemzetközi emberi jogi szabályok alkalmazásáról a szexuális irányultsággal és nemi identitással kapcsolatban* című dokumentumot.¹³²

A Yogyakarta Alapelvek közül a 9. alapelv rendelkezik a „fogvatartás alatti emberi bánásmóddhoz való jogról”¹³³ Az alapelv kimondja, hogy „minden fogvatartottat emberi

¹²⁵ Magyarországon kihirdette az 1976. évi 8. tvr.

¹²⁶ Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, A/RES/39/46 10 December 1984. Magyarországon kihirdette az 1988. évi 3. tvr.

¹²⁷ Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners Adopted by the First United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, held at Geneva in 1955, and approved by the Economic and Social Council by its resolutions 663 C (XXIV) of 31 July 1957 and 2076 (LXII) of 13 May 1977.

¹²⁸ Basic Principles for the Treatment of Prisoners. Adopted by General Assembly resolution 45/111 of 14 December 1990.

¹²⁹ <http://www.menszt.hu/layout/set/print/content/view/full/201>(megnyitva: 2016. november 27.)

¹³⁰ UNODC 2009, 110. p.

¹³¹ Ausztrália, Moldova, Argentína, Dél-Afrika, Brazília, Törökország, Új-Zéland, Pakisztán, Kenya, India, Egyesült Királyság, Amerikai Egyesült Államok, Botswana, Thaiföld, Ausztria, Costa Rica, Írország, Nepál, Bulgária, Indonézia Szerbia, Finnország, Kína, Lengyelország, Kanada.

¹³² BÉRES – DEÁK RITA et al: *Yogyakarta Alapelvek a nemzetközi emberi jogi szabályok alkalmazásáról a szexuális irányultsággal és nemi identitással kapcsolatban*, Háttér Társaság, 2007. 8. p.

¹³³ Uo. 18. p.

módon, veleszületett emberi méltóságát tiszteletben tartva kell kezelni. A szexuális irányultság és a nemi identitás része minden ember veleszületett emberi méltóságának.” Az alapelv megfogalmazza, hogy ennek keretében az államoknak biztosítani kell, „hogy a fogvatartás helye nem vezet a fogvatartott személy szexuális irányultsága vagy nemi identitása miatti további marginalizációhoz, és nem teszi ki őt erőszak, bántalmazás, fizikai, lelki vagy szexuális erőszak veszélyének”, továbbá rendelkezik arról is, hogy az államok „biztosítják a fogvatartottak igényeinek megfelelő orvosi ellátást és pszichológiai tanácsadást, figyelembe véve a személy szexuális irányultságából vagy nemi identitásából fakadó különleges igényeket, ideértve a reprodukív egészség részeként a HIV/AIDS-szel kapcsolatos információhoz, illetve annak kezeléséhez való hozzáférést, valamint a hormon- vagy más kezelésekhöz és a nemi átalakító beavatkozásokhoz való hozzáférést, amennyiben arra igény van.” Szükséges továbbá biztosítani az államoknak, „hogy a fogvatartottak a lehető legnagyobb mértékben részt vehessenek a szexuális irányultságuknak vagy nemi identitásuknak megfelelő fogda megválasztásában”, valamint az államok „óvintézkedéseket foganatosítanak minden olyan fogvatartott esetében, akik szexuális irányultságuk, nemi identitásuk vagy nemi önkifejezésük miatt erőszak veszélyének vannak kitéve, és amennyire megvalósítható, biztosítják, hogy ezen óvintézkedések során az érintett fogvatartottak ne szenvedjenek nagyobb mértékű jogkorlátozást, mint a börtönlakók általában.”

Rendelkezik az alapelv arról is, hogy az államok „biztosítják, hogy minden fogvatartott és letartóztatásban levő személy a partner nemétől függetlenül azonos mértékben legyen jogosult a házastársi látogatásokra, valamint biztosítják a büntetés-végrehajtási intézmények független ellenőrzését mind állami, mind civil szervezetek által, ideértve a szexuális irányultság és nemi identitás területén tevékenykedő szervezeteket.”

Meghatározza továbbá a dokumentum, hogy az államoknak „képzéseket és tudatosításgnővelő programokat kellene szervezniük a börtönszemélyzet és más olyan az állami vagy a magánszektorban dolgozó hivatali személyek számára, akik büntetés-végrehajtási intézményekben dolgoznak, a nemzetközi emberi jogi normákról, valamint az egyenlőség és a hátrányos megkülönböztetéstől való mentesség elvéről, ideértve ezek szexuális irányultságra és nemi identitásra való alkalmazását.”¹³⁴

Magyarország nem csatlakozott a Yogyakarta Alapelvekhez, de a fentebb említett nemzetközi egyezmények rendelkezései ránk is irányadóak. Nyilvánvalóan nem felel meg a nemzetközi egyezményekben meghatározott követelményeknek, hogy a börtönökben a fogvatartottak egymást szexuálisan bántalmazzák, és ezt lehetővé tudják tenni úgy, hogy a felügyelet ne vegye észre. Jóllehet a szexuális erőszakot nehéz teljesen kiküszöbölni, mert az egész zárkarendszert, illetve felügyeleti rendszert kellene átalakítani.

2.2.2. Yogyakarta Alapelvek továbbélése

ARC International elnevezésű szervezet 2003 óta segíti elő az LMBT személyek jogainak érvényesítését. Ez a civil tömörülés különleges szerepet tölt be az LMBT ügyekkel összefüggő stratégiai tervezés megkönnyítésében, erősítve a globális kapcsolatokat. E mellett elősegíti az LMBT személyek érdekérvényesítését az ENSZ Emberi Jogi Fő-

¹³⁴ Yogyakarta Alapelvek 18. p.

biztosa előtt, továbbá nemzetközi támogatást nyújt világszerte a nem kormányzati szervezeteknek. A szervezet kulcsfontosságú szerepet játszott a Yogyakarta Alapelvek alkalmazásában,¹³⁵ ugyanis egy honlapot üzemeltetnek azért, hogy az alapelvek használatáról szóló dokumentumok mindenki számára elérhetőek legyenek, illetve hogy segítse a munkáját az aktivistáknak, a jogászoknak, a kutatóknak, a kormánytagoknak vagy bárki másnak a szexuális irányultság és nemi hovatartozással kapcsolatban.¹³⁶

Ezen a honlapon találtam egy jelentést, amely átfogóan vizsgálta, hogy hogyan használják, illetve hivatkozzák a Yogyakarta Alapelveket világszerte az emberi jogok területén. A jelentés megállapította, hogy az alapelvek önmagunkban nem funkcionálnak kötelező jogként, valamint azt is, hogy az elfogadást követő három évvel később az alapelveknek alig van meghatározó ereje az LMBT személyek kezelésében. A törvényhozói, a bírósági és a végrehajtó szervek szintjén ezek még csak most kezdenek érvényre jutni.¹³⁷ Ennél frissebb adat a honlapon nem érhető el.

A honlapon található egy magyar jelentés,¹³⁸ amelyet a Háttér Társaság jelentetett meg a Yogyakarta Alapelvekkel kapcsolatos kezdeményezéseiről. Ebben kifejti, hogy 2009-ben 3 magyar minisztériumnak nyújtotta be levelét, hogy felhívja a figyelmet a Yogyakarta Alapelvekre. A levél tartalmazott három kérdést, valamint négy ajánlást a kormány számára.

Csak a Külügyminisztérium szolgált hivatalos válasszal, amelyben kifejtette, hogy a kormányzat elkötelezett az emberi jogok védelme, és az egyenlő bánásmód mellett, azonban tartózkodott attól, hogy konkrétan elköteleződjön a Yogyakarta Alapelvek mellett.

A Háttér Társaság számára a reakciókból nyilvánvalóvá vált, hogy a magas rangú állami tisztviselők, csupán levelükből vettek tudomást a Yogyakarta Alapelvek létezéséről. A Háttér Társaság azonban közzétette – külügyminisztérium által ellenőrzött fordításban – a Yogyakarta Alapelvek magyar nyelvű változatát.

Lépésként könyvelhető el, hogy az ENSZ Emberi Jogi Tanácsa 2016 júniusában elfogadta, hogy egy külön képviselőt bíznak meg a szexuális irányultságon és nemi hovatartozáson alapuló erőszakkal és diszkriminációval szembeni védelem érdekében.¹³⁹

2.3. Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának ajánlása

2010-ben az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága elfogadott egy ajánlást¹⁴⁰ a tagállamok felé a szexuális irányultság, illetve nemi identitás alapján történő diszkrimináció leküzdését célzó intézkedésekről.

Ebben a dokumentumban ismét szerepet kaptak a fogvatartással kapcsolatos rendelkezéseket is. A CM/Rec(2010)5. sz. Ajánlás melléklete úgy tartalmazza, hogy „a tagál-

¹³⁵ [http://arc-international.net/about/\(megnyitva: 2016. november 27.\)](http://arc-international.net/about/(megnyitva: 2016. november 27.))

¹³⁶ [http://www.ypinaction.org/content/Home\(megnyitva: 2016. november 27.\)](http://www.ypinaction.org/content/Home(megnyitva: 2016. november 27.))

¹³⁷ Paula L. Ettlbrick, Esq.- Alia Trabucco Zerán- *The Impact of the Yogyakarta Principles on International Human Rights Law Development A Study of November 2007 – June 2010 Final Report*, 2010, 11. p.

¹³⁸ Háttér társaság jelentése, 2009.

¹³⁹ <http://arc-international.net/united-nations-makes-history-on-sexual-orientation-and-gender-identity/> megnyitva: 2016. november 27.)

¹⁴⁰ A Miniszteri Bizottság CM/Rec(2010)5. sz. Ajánlása a tagállamok felé a szexuális irányultság, illetve nemi identitás alapján történő diszkrimináció leküzdését célzó intézkedésekről.

lamoknak megfelelő intézkedéseket kell tenniük a bebörtönzött vagy szabadságuktól más módon megfosztott személyek – beleértve a lesbikus, meleg, biszexuális és transznemű személyeket is – biztonságának és méltóságának biztosítása érdekében, és – különösen – védőintézkedéseket kell tenniük a többi fogvatartott, illetve a személyzet által elkövetett fizikai bántalmazás, nemi erőszak, valamint a szexuális visszaélés egyéb formái ellen; az intézkedéseket olyan módon kell megtenni, hogy a transznemű személyek nemi identitása megfelelő védelemben részesüljön, és tiszteletben legyen tartva.”¹⁴¹

„A börtönszemélyzet a rendszeres és gyakori ellenőrzésekkel, a személyes karakterisztikák és a börtönön belüli szociális kapcsolatok figyelembe vételével, valamint a változó programok és szabadidős tevékenységek szervezésével éri el ezt a célját. Ha a személyzet bármilyen erőszakos cselekményről értesül, büntetőeljárást kezdeményez. A büntetés-végrehajtás szerint az LMBT fogvatartottak elhelyezhetők ún. pszichoszociális egységekben, melyeket a speciális igényű fogvatartottaknak tartanak fent.”¹⁴²

Az ajánlás megfogalmazza továbbá azt is, hogy „a tagállamoknak megfelelő intézkedéseket kell tenniük annak érdekében, hogy a személy nemváltásának teljes jogi elismerése az élet minden területén biztosított legyen.”¹⁴³

Az utóbbi pontot azért emeltem ki, mert véleményem szerint a teljes jogi elismerés körébe tartozik, hogy valakit az általa érzett, meghatározott nem szerint helyezzenek el, nem pedig a születési neme szerint. A büntetés-végrehajtás a hivatalos dokumentumokban rögzített nemre támaszkodik, amikor a transznemű fogvatartott elhelyezéséről dönt. Az elhelyezést követően ugyanakkor a transznemű fogvatartottakra nem vonatkozik külön bánásmód, rájuk is ugyanazok a szabályok érvényesek, mint a többi fogvatartottra.¹⁴⁴

Magyarországon a Háttér Társaság készítette egy jelentést az ajánlás végrehajtásáról, amelyben kifejtette, hogy „a magyar kormány nem tett kifejezett lépéseket az ajánlás végrehajtására azon túlmenően, hogy elkészült a hivatalos fordítás, és azt a kormány honlapján közzétették. A kormány nem kezdeményezett konzultációt az LMBT civil szervezetekkel az Ajánlás végrehajtása érdekében szükséges intézkedésekről, és a dokumentumot nem terjesztették az érintett hatóságok körében.”¹⁴⁵ A jelentésben szerepel továbbá, hogy „habár az elítéltek közötti erőszak megelőzése és kezelése elvben a büntetés-végrehajtási intézményrendszer egyik prioritása, az LMBT elítéltek kiemelt sérülékenysége továbbra sem kap kellő figyelmet. A transznemű személyek elhelyezése a hivatalosan nyilvántartott nemük alapján történik, emiatt a nemük hivatalos megváltoztatása előtt álló transznemű elítéltek zaklatás és megalázó bánásmód kockázatának vannak kitéve”¹⁴⁶

¹⁴¹ A Miniszteri Bizottság CM/Rec(2010)5. sz. Ajánlása I.A.4.

¹⁴² Dombos, Tamás – Polgári, Eszter: Report about the Implementation of the Council of Europe Recommendation to member states on measures to combat discrimination on grounds of sexual orientation or gender identity (CM/Rec(2010)5) in Hungary, Budapest, 2013, Háttér Társaság.

¹⁴³ ET Ajánlás 6. p.

¹⁴⁴ Háttér Társaság Report 2013, 59. p.

¹⁴⁵ Háttér Társaság: *Összefoglaló Jelentés Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága Szexuális Irányultság, Illetve Nemi Identitás Alapján Történő Diszkrimináció Leküzdését Célzó Intézkedésekről Szóló Cm/Rec (2010) 5. Számú Ajánlásának Magyarországi Végrehajtásáról*, 2013 17. p.

¹⁴⁶ Háttér Társaság – Összefoglaló jelentés 2013, 19. p.

2.4. Magyar Helsinki Bizottság

2014-ben Egyenlő esélyek címmel megjelent a Magyar Helsinki Bizottságnak egy útmutatója a diszkriminációmentes bánásmód elősegítéséhez a büntetés-végrehajtásban. Ebben megjelenik, hogy „a megfelelő elhelyezés természetesen nem jelentheti a szexuális kisebbséghez tartozók külön zárkába helyezését vagy teljes izolációját a többséghez tartozó fogvatartottaktól, hiszen ez akár kegyetlen, megalázó bánásmódot is jelenthet. Megfelelő kockázatértékelés után kell kiválasztani azokat a zárközösségeket, amelyekbe az LMBT fogvatartottak integrálhatóak. Természetesen a biztonság a legfontosabb elvárás, így adott esetben olyan zárkák is kialakíthatóak, amelyekben kizárólag LMBT fogvatartottakat helyeznek el, ilyenkor azonban a többi fogvatartottal közös programokra, időtöltésre külön hangsúlyt kell helyezni.”¹⁴⁷

Egyetértettem a bemutatott kézikönyv azon kijelentésével, miszerint a szexuális erőszak áldozatává vált fogvatartottakat ugyanolyan nehézségek érhetik, mint az LMBT személyeket.¹⁴⁸ Így álláspontom szerint attól függetlenül, hogy a sértett heteroszexuális vagy sem, ugyanúgy alkalmazni szükséges a nemzetközi dokumentumokban, illetve magyar jelentésekben meghatározott irányvonalakat az áldozattá vált személyekre is, mint az LMBT személyekre.

A fejezetben bemutatott problémakörök Magyarországon nem tekinthetők számottevőnek, azonban dolgozatomban mint egy előre mutatásként fontosnak tartottam ismertetni, hogy nemzetközi szinten milyen problémák jelentkeznek az LMBT fogvatartottak kapcsán, hiszen ezen jelenségekkel a magyar büntetés-végrehajtás is szembesülhet.

IV. Összegzés

A dolgozatban láthattuk, hogy a fogvatartottak közötti erőszak kiemelt oka a tekintélynek való behódoltatás, a másik személy megalázása. Véleményem szerint ez nem fenntartható állapot, hiszen a büntetés-végrehajtás céljai így nem tudnak érvényesülni. Álláspontom szerint a fogvatartottak személyisége az ilyen cselekmények során sérül, így a szabadulásuk után esetlegesen még nehezebb feldolgozniuk a börtönben történt eseményeket.

1. A szexuális együttlétek problematikája

Szükségesnek tartanám, hogy konkrét álláspontot foglaljon a büntetés-végrehajtás a szexualitás mikénti engedélyezésével kapcsolatban – mind a nők, mind a férfiak vonatkozásában –, hiszen ha a biztonság kárára nem szolgálna a szexuális kapcsolatok engedélyezése, akkor indokolatlannak tartom annak tilalmazását. Lényegesnek tartanám, hogy kialakítsák azon határvonalakat, amelyeken belül eldönthető, hogy mi az elfogadott a fogvatartottak közötti érzelmi és szexuális kapcsolat terén, és ezt a személyzet is következetesen betartaná. Véleményem szerint a szexuális kapcsolatok engedélyezése –

¹⁴⁷ Magyar Helsinki Bizottság – Egyenlő esélyek, 2014. 9. p.

¹⁴⁸ UNOCD 2009 106–107.pp.

elsődlegesen az intim családi együttlét intézményének bevezetése – a normalizálás elvének érvényesülését szolgálja. Ennek alátámasztásaként szolgál egy spanyol kutatás,¹⁴⁹ amely megállapította, hogy a szexuális kielégültség magasabb szintű lelki egészséggel jár. A kutatás szerint azok a fogvatartottak, akiknek az elmúlt hat hónapban részük volt szexuális kapcsolatban, nagyobb lelki egészséggel rendelkeztek, mint azon fogvatartottak, akik szexuálisan önmegtartóztató csoportokhoz tartoztak.

Összegezve: a szexuális kapcsolatok lényegesek a fogvatartottak lelki egészsége számára, függetlenül attól, hogy nőkről vagy férfiakról van-e szó. A magasabb szintű lelki egészség lehetővé tenné a kötelezettségsegések alacsonyabb számát, a személyes aggodalmak csökkenését, valamint a visszaesés mértékét alacsonyabbra szorítaná. Függetlenül a nemi és szexuális aktivitás szintjétől, a nagyobb szexuális kielégüléshez társul a nagyobb szintű lelki egészség. Mindazonáltal szükséges lenne oktatás és egy irányvonal a szexuális veszélyekkel kapcsolatban úgy, mint például abban a börtönben, ahol a kutatás készült, ugyanis ebben az intézményben a fogvatartottak havonta kapnak óvszert, ajánlanak számukra oktatásokat a szexualitáshoz kapcsolódóan, valamint tesztelik őket szexuális úton terjedő betegségekkel kapcsolatban, továbbá figyelik a fogvatartottak kapcsolatát, hogy megelőzzék az ezekhez kapcsolódó erőszakot, és ha ilyen előfordul, akkor ezt feljegyzik a bűnügyi nyilvántartásba.

2. Az ellenőrzés fokozása, személyzet képzése és az elhelyezés

Álláspontom szerint az ellenőrzés fokozásával csökkenthetők a szexuális visszaélések. Ezért kiemelt fontosságú, hogy a büntetés-végrehajtás szervezete rendelkezzen megfelelő számú személyzettel, hogy minél jobban oda tudjanak figyelni a fogvatartottakra, és ezáltal meg tudják akadályozni az erőszakos szexuális cselekményeket. Az erőszak felismeréséhez szükséges készségeket a személyzet számára különböző képzések keretein belül lehetőség szerint biztosítani kellene. Amennyiben a túlszűfolttság kérdése megnyugtatóan rendezésre kerülne – pl. az új börtönök felépítésével –, szükségesnek tartanám, hogy lehetőség szerint a zárkaközösségek létszámát alacsonyan tartsák (3, maximum 4 fő), valamint annak működését folyamatosan figyelemmel kövessék. Az LMBT személyek esetében pedig fokozott körültekintés szükséges.

A férfiak közötti prostitúciós körök fenntartása a büntetés-végrehajtási intézetekben véleményem szerint nem megengedhető. Ebből is konfliktusok származhatnak, így ebben az esetben is indokoltnak látom, hogy a személyzet avatkozzon be, ha prostitúciós tevékenységet, illetve ahhoz kapcsolódó más tevékenységet észlel. Ennek felismerésére szintén szükségesnek tartom képzések megszervezését.

A női fogvatartottak között felmerülő erőszakos cselekmények ellen is szükséges fellépni, hiszen véleményem szerint ez is kihatással lehet a fogvatartottak szabadulás utáni életére.

Álláspontom alapján, Magyarországon is szükséges a transznemű fogvatartottakra különös figyelmet szentelni (jóllehet számuk alacsony a magyar intézetekben), hiszen

¹⁴⁹ Rodrigo J Cardo et al.: *The Relationship Between Sexual Satisfaction and Psychological Health of Prison Inmates: The Moderating Effect of Sexual Abstinence and Gender*. *The Prison Journal* 2015. 56–61. pp.

nemzetközi viszonylatban is foglalkoznak ezen személyek speciális szükségleteivel, így Magyarország sem hagyhatja figyelmen kívül ezt a kérdéskört. Alapvetően azokat a transznemű személyeket, akik már átették nemi átalakító műtéten, a megváltozott nemük szerinti intézetben lenne indokolt elhelyezni, továbbá indokoltnak tartom a motozás szabályainak megváltoztatását, így a Bv. törvény¹⁵⁰ 150. §-ában új bekezdésként szerepelhetne, hogy a transznemű fogvatartott motozását az általa megjelölt nemű személy végezheti.”

3. Magyarországi kutatás

A nemzetközi helyzetből kitűnik, hogy van törekvés arra, hogy az LMBT személyek fogva tartás alatti helyzetével magasabb szinten foglalkozzanak, valamint az Egyesült Királyságban felállításra került egy kutatócsoport,¹⁵¹ amely a fogvatartottak közötti szexuális kapcsolatokat vizsgálja. Ebből arra következtettek, hogy nemzetközi szinten elmaradott hazánk, hiszen szakirodalom és kutatás sem áll rendelkezésre ezzel a témával kapcsolatban.

A nemzetközi helyzet áttekintésével és a külföldi országokban végzett kutatások alapján megállapítható, hogy hazánk lényegesen távol áll e probléma felismerésétől, kezelésétől. A fentiekben túl véleményem szerint Magyarországon is szükséges lenne egy olyan kutatás elvégzése, amely megkísérelné felfedni a fogvatartottak közötti szexuális cselekményeket, mert annak alapján speciálisabban megfogalmazható lenne a változtatás mibenléte, és ez által a speciális csoportokba tartozó személyek – LMBTI, valamint erőszakos szexuális cselekmény áldozataivá vált fogvatartottak – szükségletei megfelelő módon kielégítést nyernének. Ezt a kutatást álláspontom szerint mind jelenleg fogvatartásban lévő, mind pedig volt fogvatartottakkal lenne szükséges elvégezni. Így az eredmények összehasonlíthatóak lennének, hiszen véleményem, hogy a volt fogvatartottaktól őszintébb információt lehetne kapni, hiszen esetükben nem kell tartani a társak megtorlásától, valamint a börtönbeli szexuális aktivitáshoz kapcsolódó különböző eljárásoktól.

A jogok megfelelő biztosítása érdekében szükségesnek látnám az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának Ajánlását következetesen betartani.

¹⁵⁰ 2013. évi CCXL. tv.

¹⁵¹ Alisa Stevens: *Commission on Sex in Prison- Sex in prison. Experiences of a former prisoners*. The Howard League for Penal Reform, 2016.

NIKOLETT NAGY

VIOLENCE AND SEXUALITY BEHIND THE PRISON WALLS

(Summary)

During the summer of 2014, I encountered a case in which two inmates assaulted and sexually abused their third mate who succumbed to the injuries. This was the time when the subject started to interest me as it was inconceivable for me that such a case could happen in a strictly controlled government facility. In my opinion, abuse in prison subculture is a social issue for which a solution is required to be found. The solution should be provided by the law for it was the law that placed the inmates in penal institutions in the first place, and penal institutions are not intended to nurture abuse. Through my research, I concluded that some of the sexual relationships are based on abuse or hierarchical position, while other relationships are consensual. My paper is structured accordingly. It starts with the socialization and hierarchy in prison to explore the cause of abuse. Then it explores the relationships based upon abuse and presents consensuality amongst men constituting the majority of prison population. I also presented sexual relationships amongst women.

For literature concerning sexuality amongst inmates detained in Hungarian institutions is scarce, I believe it was necessary to present the global situation through which I have explored several instruments published by global organizations. Based on this, it can be concluded that, globally, the subject matter is explored more extensively. Consequently, it would be necessary for Hungary to uphold the guidelines constructed by global bodies to ensure the success of reintegrating inmates at a later point in time. Increasing the number of penal staff personnel and organizing courses would also be reasonable, allowing them to learn to recognize abuse and prostitution patterns in order to reduce the number of abuses and the possibility of sexual exploitation.

It would be necessary to conduct an empirical research in Hungary with the aim to explore the sexual relationships amongst inmates for it would provide a basis upon which it would be possible to implement constructive changes and cater to the needs of people of special cases such as LGBT and victims of sexual abuse.